

MYKOLO RIOMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

LAURA JARUŠEVIČIŪTĖ

Teisės ir valdymo studijų programa

VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS SOCIALINIS
VEIKSMINGUMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –

Prof. dr. Vytautas Šlapkauskas

Vilnius, 2011

TURINYS

IVADAS.....	3
1. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS IR JOS TEIKIMO SAMPRATA	6
1.1. Valstybės garantuojama teisinė pagalba kaip šiuolaikinės teisinės valstybės požymis.....	6
1.2. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sąvoka ir pagrindiniai bruožai	8
1.3. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo principai.....	11
1.3.1 Būtinės ir veiksmingos teisinės pagalbos nepasiturintiems asmenims suteikimo principas	12
1.3.2 Galimybės laisvai pasirinkti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiantį advokatą principas	16
1.4. Valstybės garantuojama teisinė pagalba Europos Sąjungos lygmeniu.....	18
2. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS IR JOS TEIKIMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO BRUOŽAI	22
2.1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinio statuso ir veiklos teisinis reglamentavimas	22
2.2. Nemokamos teisinės pagalbos ypatumai civiliniame, baudžiamajame ir administraciniame procese	31
3. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS TEIKIMO TEISINĖS IR SOCIALINĖS PROBLEMOS	42
3.1. Empirinio tyrimo metodika ir organizavimas.....	42
3.2. Apklausoje rezultatų analizė.....	44
EMPIRINIO TYRIMO IŠVADOS.....	59
DARBO IŠVADOS.....	61
REKOMENDACIJOS	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS	64
Internetiniai šaltiniai	66
SANTRAUKA.....	68
SUMMARY	70
PRIEDAI.....	72

IVADAS

„Skurdas nedaro žmogui gėdos, bet jis siaubingai trukdo“¹

Sidnis Smitas

Temos aktualumas ir mokslinis naujumas. 2000 m. kovo 28d. buvo priimtas ir 2001m. gegužės 01d. pradėjo veikti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, kuris išplėtė teisinės pagalbos sampratą, nustatydamas tikslias procedūras kaip ją gauti asmenims, kurie dėl sudėtingos savo finansinės padėties negali tinkamai ginti savo teisių ir interesų.

Šiandien Valstybės garantuojama teisinė pagalba tapo labai svarbia teisinės sistemos dalimi. Patobulinus Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymą ir nustačius naujus pajamų lygius, daugiau žmonių gali naudotis nemokamomis advokatų paslaugomis ir taip apginti savo teises. Todėl labai svarbu, kad šis procesas būtų skaidrus ir efektyvus.

Pastarųjų dešimtmečių pokyčiai Lietuvoje lėmė situaciją, kad daugelis visuomenės narių, dėl sunkios turtinės padėties, negali tinkamai ginti pažeistas teises. Visas teisės mechanizmas buvo sukurtas žmogui, o Valstybės garantuojamos pagalbos įstatymas buvo sukurtas tam tikram socialiniams žmonių sluoksniui. Tai siauresnė teisinės gynybos sfera, skirta tai proceso šaliai, kuri neturi lygių galimybių samdyti advokato ir rungimosi principu pagrįstame teismo procese. Advokatą įgalinti samdyti proceso šalis turi daugiau galimybių laimėti bylą. Kiekvienas, pakankamai materialinių išteklių neturintis, asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas. Apklausos rodo, kad siekdami kreiptis į teismą dėl teisinių konsultacijų gyventojai dažniausiai kreipiasi į draugus, gimines, pažįstamus, informacijos ieško internete. Daugelis žmonių nežino apie galimybes kreiptis į valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybas ir gauti iš valstybės biudžeto lėšų apmokamą advokato paslaugą teisinį ginčą nagrinėjant teisme, tuo tarpu kiti, pasinaudoję valstybės teikiama teisine pagalba nepasitiki šios tarnybos veikla arba nusivylę gauta teisine pagalba.

Tyrimo objektas – valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinis reguliavimas.

¹ Simaitis R. Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese, Vilnius, Justitia, 2007, P. 78.

Tyrimo tikslas - atskleisti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos esmę, teikimo mechanizmą ir jos įgyvendinimo socialinį veiksmingumą.

Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai:

1. išnagrinėti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir jos teikimo sampratą;
2. išanalizuoti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo principus;
3. išnagrinėti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir jos teikimo teisinio reglamentavimo bruožus;
4. išnagrinėti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo teises ir socialines problemas.

Hipotezė. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinį veiksmingumą riboja tai, kad pakankamai materialinių išteklių neturintys visuomenės nariai nepasitiki valstybės teikiama pagalba.

Tyrimo metodai ir praktinė tyrimo reikšmė. Magistriniame darbe naudoti mokslinės literatūros analizės, teisės aktų analizės, kiekybinės ir kokybinės dokumentų analizės metodai. Dokumentų analizė atliekama taip pat naudojant loginį-analitinį, lyginamąjį bei sisteminės analizės metodus. Taip pat panaudota anketinė apklausa, kuri taikytina siekiant atskleisti respondentų pasitikėjimą valstybės garantuojama teisine pagalba.

Magistriniame darbe atlikta anketinė apklausa yra vertinga teoriniu ir praktiniu požiūriu. Magistriniame darbe atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad ne visi valstybės garantuojamos teisinės pagalbos gavėjai gali tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises bei įstatymų saugomus interesus.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys dėstymo dalys, išvados ir pasiūlymai, santrauka, naudotos literatūros sąrašas.

Pirmojoje darbo dalyje išnagrinėta valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir jos įgyvendinimo sampratą. Šioje dalyje atskleidžiama valstybės garantuojamos teisinės pagalbos reikšmė, kuri užtikrina teisinės gynybos prieinamumą, koks turėtų būti sukurtas šios pagalbos teikimo mechanizmas, kad ji realiai funkcionuotų ir tinkamai atliktų jai keliamus tikslus. Aptariami tarptautiniai teisės aktai, apibrėžiantys valstybės pareigą užtikrinti nemokamą teisinę pagalbą nepasiturintiems valstybės asmenims, išanalizuojami ir aptariami šių aktų bei Europos Žmogaus Teisių Teismo formuluojami valstybės garantuojamos teisinės pagalbos

principai, kurie turėtų būti įtvirtinti kuriant ir tobulinant nacionalinės valstybės garantuojamos teisės pagalbos sistemas.

Antrojoje darbo dalyje išnagrinėti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir jos teikimo teisinio reglamentavimo bruožai.

Trečiojoje darbo dalyje išnagrinėti atliktos apklausos rezultatai, leidžiantys pagrįsti, kad kiekvieno žmogaus teisių gynimas yra demokratinės visuomenės pagrindas. Akcentuoju, kad teisė į gynybą turi būti efektyvi, o ne formali. Apibendrinant tyrimo duomenis apie antrinę pagalbą galima teigti, kad gyventojų informuotumo apie antrinę teisinės pagalbos paslaugas lygis nėra aukštas, taip pat nevisi praktiškai gali efektyviai pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba.

1. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS IR JOS TEIKIMO SAMPRATA

1.1. Valstybės garantuojama teisinė pagalba kaip šiuolaikinės teisinės valstybės požymis

Valstybė yra visų žmonių organizacijos forma – ji negali ginti tik tam tikrų socialinių grupių arba tik tam tikrų konkrečių individų interesų, valstybė turi ginti bendruosius interesus, kurie aktualūs visiems visuomenės nariams. Šiuolaikinės valstybės pagrindinė paskirtis – saugoti, ginti žmogaus teises, tenkinti individualius kiekvieno asmens interesus, o taip pat palaikyti visuomenės darną. Demokratinės valstybės veikla, paskirtis ir funkcijos yra nustatytos ir ribojamos teisės nuostatų. Pasak A. Vaišvilos: „valstybė įpareigota formuotis ir funkcionuoti kaip žmogaus teisių apsaugos ir įgyvendinimo bei paslaugavimo organizacija, kitaip sakant, paklusti teisei, kurios tikroju šaltiniu dabar pripažįstama ne valstybė, o pats individas kaip bendrosios valios dalyvis”.² Teisiniu aspektu valstybė – tai žmonių bendrija, susaistyta bendra teise (tarpusavio teisėmis ir pareigomis), įsteigusi bendrus teisėkūros, teisės vykdomuosius ir teisėsaugos organus, turinti bendrą teisės sistemą ir teisės tradiciją.

Teisinės valstybės sukūrimas – sudėtingas, nenutrūkstamas procesas. Tai visų mūsų valstybės piliečių pagrindinis tikslas ir siekiamas idealas, todėl ji ne tik garsiai deklaruojama bet ir sparčiai kuriama. Visų pirma teisinė valstybė turi stabilią Konstituciją ir įstatymų leidybos sistemą, turi patikimą mechanizmą, kuriuo galima užtikrinti iškeltų uždavinių įgyvendinimą, o taip pat daugybę institucijų, kurios gali užtikrinti patikimą teisėtvarką Lietuvoje.

Šiuolaikinė teisinė valstybė ne tik gina savo piliečius nuo valdžios įsikišimo, bet ir garantuoja pagrindines jų teises ir laisves.

Teisinė valstybė – tai socialinė valstybė, kurios pareiga ne tik sukurti veiksmingą aparatą, kuris gintų žmogaus teises nuo neteisėtos valdžios, bet ir padėtų tiems asmenims, kurie dėl tam tikrų objektyvių priežasčių nepajėgia garantuoti savo pagrindinių teisių. Tai valstybė, besirūpinanti žmogaus pagrindinėmis socialinėmis teisėmis. Valstybė paklūstanti teisei, kurios turinį sudaro ne tik neigatyvios, bet ir pozityvios teisės, o taip pat, kuri garantuoja žmogui teisių realybę, vadinama socialine valstybe. A. Vaišvila socialinę valstybę traktuoja kaip valstybę „kurioje sudaromos ekonominės, socialinės ir kultūrinės sąlygos visapusiškai

² Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 76.

asmenybės vystymuisi, užtikrinama socialinė gerovė”.³ Anot E. Kūrio, kuris pabrėžia, jog teisinė valstybės sąvoka turi būti vartojama „šalia” socialinės valstybės sąvokos.⁴ Teorijos pažiūriu pabrėžiama, kad valstybė, pasiskelbusi teisine, įsipareigoja užtikrinti kuo platesnes ekonomines ir socialines teises žmonėms, kurias yra įtvirtinusi savo įstatymuose.

Norėčiau sutikti su A. Vaišvilos nuomone, jog socialinė valstybė – tai valstybė, kuri yra piliečių įpareigota šalinti ekonominį skurdą ir įveikti socialinę nelygybę, pagelbėti piliečiams būtino reikalingumo atveju.⁵ Tokia valstybė neturi apsiriboti vien tvarkos palaikymu ir apsauga, nes tokia valstybė privalo kartu palaikyti ir visų piliečių gerovę.

Teisės teorijoje pripažįstama, kad kai piliečiams nepakanka jų pačių pastangų savo teisėms įgyvendinti ar tinkamai apginti, teisinė valstybė privalo padėti jiems pasinaudoti savo teise ar pažeidimo atveju ją apginti⁶. Tačiau ilgą laiką pats teisminės gynybos prieinamumas buvo suprantamas kaip savaime egzistuojanti teisė, nereikalaujanti valstybės pastangų ją užtikrinti⁷. Socialiniai, ekonominiai ir teisiniai pokyčiai daugelyje pasaulio valstybių nulėmė situaciją, kad daugybė visuomenės narių, nors ir suvokiančių, jog vienintelė jų pažeistų teisių ir įstatymų saugomų interesų gynimo forma yra teisminė, nepajėgia ja pasinaudoti dėl didelių teismo proceso kaštų. Problemos egzistavimą netrukus patvirtino ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1978 m. kovo 2 d. Rezoliucija (78) 8 - „Dėl teisinės pagalbos ir konsultacijų”⁸. Rezoliucijoje pabrėžiama, jog kiekvienos demokratinės valstybės pareiga – imtis visų reikalingų priemonių, siekiant užtikrinti teisminės gynybos prieinamumą. Rezoliucijos priedo 1 punkte pabrėžiama, kad dėl ekonominio pobūdžio kliūčių niekam negali būti ribojama galimybė pasinaudoti teismine pažeistų teisių gynyba, o siekiant tai užtikrinti, kiekvienas asmuo turi turėti teisę į būtiną teisinę pagalbą teisiniuose procesuose, todėl, siekiant pašalinti ekonomines kliūtis, ribojančias teisminės gynybos prieinamumą, kiekviena valstybė

³ Vaišvila A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės.// Jurisprudencija. 2001. T.19 (11). P.56.

⁴ Birmontaitė T, Jarašiūnas E. Ir kt. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 244.

⁵ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 88.

⁶ Vaišvila, A. Teisės teorija. Vilnius: Justicija, 2004, p. 383.

⁷ Cappelletti, M.; Garth, B. Access to Justice: the Worldwide Movement to Make Rights Effective supra note 14, p. 129.

⁸ Resolution Res 1978 (78) 8 of 2 March 1978 of the Committee of Ministers to member states legal aid and advice. Council of Europe [interaktyvus]. Adopted on 8 January 1981 [žiūrėta 2011-09-17].

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=672785&Site=CM&BackColorInternet=9999- &BackColorInternet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

privalo numatyti asmenims teisę į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą ir sukurti šios teisės realizavimą užtikrinančias būdų ir priemonių sistemas⁹.

Istoriškai taip susiklostė, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba (dar vadinama ir valstybės apmokama teisinė pagalba) ilgą laiką Lietuvoje buvo suprantama kaip valstybės pareiga užtikrinti advokato dalyvavimą kai kuriuose baudžiamojo proceso įstatyme išvardintose (ex officio) baudžiamosiose bylose, ginant įtariamųjų, kaltinamųjų teises ir interesus, tačiau integruojantis į Europos valstybių bendriją ir atitinkamai reformuojant Lietuvos teisinę sistemą, derinant mūsų valstybėje galiojančius įstatymus su Europos Sąjungos teise, buvo atskleista ir valstybės garantuojamos teisinės pagalbos instituto svarba.

Teisminės gynybos prieinamumo principas tiek nacionalinėje teisėje, tiek tarptautiniu mastu, neabejotinai laikomas vienu iš fundamentaliausių teisės principų¹⁰, įpareigojančių kiekvieną valstybę sukurti tokį teisminės gynybos mechanizmą, kuris galėtų užtikrinti realų ir efektyvų kiekvieno suinteresuoto asmens pažeistų teisių ir įstatymais saugomų interesų gynimą ir būtent šis mechanizmas atspindi kiekvienos valstybės santykį su jos piliečiais ir leidžia spręsti apie teisinius valstybės pagrindus ir prioritetus.

1.2. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sąvoka ir pagrindiniai bruožai

Valstybės garantuojama teisinė pagalba – tai valstybės garantuojama teisinė pagalba fiziniams asmenims, kurie dėl savo turtinės padėties negali tinkamai ginti savo teisių ir įstatymų saugomų interesų¹¹.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė į gynybą ir teisė turėti advokatą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos įtvirtinta asmens teisė į gynybą ir teisė turėti advokatą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnis nustato, kad asmuo,

⁹ Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje valstybės garantuojama teisinė pagalba taip pat yra siejama su teisminės gynybos prieinamumo užtikrinimu (Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., supra note 11, p. 141-142; Driukas, A.; Valančius, V., supra note 12, p. 220,421).

¹⁰ Teisminės gynybos prieinamumo principas įtvirtintas: Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje (Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33-104.); Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 5 straipsnyje (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.); Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 4 straipsnyje (Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 17-649.); 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 ir 13 straipsniuose (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios. 2000, Nr.96-3016.); Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 1 punkte (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.); Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 straipsnyje (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.) ir kt.

¹¹ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. Civilinio proceso teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, P. 347.

kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Teisė nemokamai gauti teisinę pagalbą, kai to reikalauja teisingumo interesai, yra įtvirtinti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 punkto c papunktyje.

Būtent paminėtoms nuostatomis įgyvendinti valstybė sukūrė valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemą, kurios pagrindinis tikslas – padėti kiekvienam fiziniam asmeniui, nepriklausomai nuo jo turinės padėties, efektyviai ginti savo teises ir teisėtus interesus baudžiamosiose, civilinėse ir administracinėse bylose.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹² 6 straipsnis reglamentuoja asmens teisę į sąžiningą procesą, įtvirtina valstybės pareigą asmeniui, neturinčiam pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti, suteikti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai.

Viena pagrindinių teisių visoje Europos Sąjungoje – yra teisė į gynybą. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos¹³ 47 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad asmenys, neturintys pakankamai lėšų, turi gauti nemokamą teisinę pagalbą, jei tai reikalinga užtikrinti teisei į veiksmingą teisingumą. 2003 m. sausio 27 d. buvo priimta direktyva¹⁴, kurioje buvo numatoma teisė kreiptis į teismą.

2005 m. gegužės mėn. įsigaliojus naujai Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo redakcijai iš pagrindų buvo pakeista valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo tvarka Lietuvoje. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme numatytos biudžetinės įstaigos – valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, organizuojančios antrinės teisinės pagalbos teikimą pagal apygardų teismų veiklos teritorijas.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos misija yra užtikrinti valstybės paramos įgyvendinimą žmonėms, dėl socialinės padėties neįgalintiems realizuoti savo teisių į teisminę gynybą, kad kiekvienam būtų sudaryta galimybė lygiai ir vienodai siekti teisingumo.

¹² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2000.

¹³ Charter of fundamental Rights of European Union (2000/C364/01).

Official Journal of European Communities [interaktyvus]. 2000-12-18 [žiūrėta 2011-10-03].
http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

¹⁴ Tarybos direktyva 2003/8/EB 2003m. sausio 27d. Numatant teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles.

Tarnybos tikslas yra užtikrinti valstybės paramą asmenims, neįgalintiems apginti savo teisių ir teisėtų interesų bei sudaryti lygias galimybes visiems asmenims siekti teisingumo¹⁵.

Pirminė teisinė pagalba – tai teisinė informacija, teisinės konsultacijos ir teisinio pobūdžio dokumentų, skirtų valstybės ir savivaldybių institucijoms, išskyrus procesinius dokumentus, rengimas. Ši teisinė pagalba taip pat apima patarimus dėl ginčo išsprendimo ne teismo tvarka, veiksmus dėl taikaus ginčo išsprendimo bei taikos sutarties parengimą. Pirminė teisinė pagalba neapima mokesčių administratoriui teikiamų deklaracijų pildymo (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 2 str. 2d.).

Antrinė teisinė pagalba - tai teisinio pobūdžio dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylų procese (teismuose), įskaitant vykdymo procesą, atstovavimas išankstinio ginčo, nagrinėjimo ne teisme, atveju, jeigu toks nagrinėjimas yra nustatytas įstatyme ar teismo sprendime. Taip pat ši teisinė pagalba apima bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų ir su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu susijusių išlaidų atlyginimą (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 2 str. 3 d.).

Remiantis Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nuostatomis, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos valdymo institucijos yra Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, savivaldybių institucijos, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos ir Lietuvos advokatūra. Teisinės pagalbos įgyvendinimo sistemoje kiekvienai iš šių institucijų priskirtos funkcijos ir jų atliekama veikla valstybės garantuojamos teisinės pagalbos valdymo procese yra skirtinga, bet tuo pačiu ir individualiai reikšminga, pradedant nuo valstybės garantuojamos teisinės pagalbos politikos sukūrimo ir tobulinimo iki tiesioginės teisinės pagalbos asmenims organizavimo, planavimo bei teikimo.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos reikšmingiausia paskirtis yra realios teisinės pagalbos asmenims teikimas. Valstybė garantuoja pirminę teisinę pagalbą visiems Lietuvos Respublikos piliečiams ir kitiems Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantiems fiziniams asmenims bei kitiems Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodytiems asmenims. O teisę gauti antrinę pagalbą turi tik socialiai pažeidžiami asmenys,

¹⁵ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo projekto aiškinamasis raštas Nr. IXP-3457. Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. Vilnius, 2004-04-21 [žiūrėta 2011-12-12]. http://www3.lrs.-lt/pls/-inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=231310&p_query=&p_tr2=.

kurie dėl savo finansinės ir socialinės padėties negali patys tinkamai ginti savo pažeistų ar ginčijamų teisių bei įstatymų saugomų interesų.

1.3. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo principai

Valstybės garantuojamos pagalbos įstatymas aiškiai apibrėžia valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, kuri teikiama vadovaujantis šiais principais:

- 1) lygiateisiškumo ir visų asmenų teisių bei įstatymų saugomų interesų apsaugos principas. Šis principas, reiškia valstybės įsipareigojimą užtikrinti faktinį lygiateisiškumą, o kitą vertus, jis taip pat įpareigoja mėginti taip subalansuoti valstybės finansinę pagalbą neturtingiems asmenims, kad valstybės remiamiems asmenims būtų sudaromos kuo palankesnės sąlygos bylinėtis, palyginti su kitais asmenimis;
- 2) valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kokybės, veiksmingumo ir ekonomiškumo principas. Valstybės garantuojama teisinė pagalba turi ieškoti optimalių kainos ir kokybės atžvilgiu sprendinių. Šitaip, pavyzdžiui, įvertinus tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių patirtį, nutarta stiprinti valstybės institucijų gebėjimus administruoti teisinės pagalbos sistemą atsižvelgiant į šią patirtį, taip pat nuspręsta pasirinkti mišrų antrinės teisinės pagalbos teikimo modelį, diegiami įvairūs kokybės kontrolės mechanizmai, nustatomos priemonės teisinės pagalbos fondus naudoti racionaliai, tik kai jos iš tiesų reikia;
- 3) taikos ginčų sprendimo pirmumo principas. Šio principo pripažinimas ir nustatymas reiškia naują požiūrį į valstybės garantuojamos teisinės pagalbos atsiradimą. Taikos pirmumas turi potencialo nelikti vien deklaratyvus. Principas įgyvendinamas tiek pradėjus skirti finansavimą ginčų dalyvių sutaikymo veiklai, taikos sutarčių rengimui¹⁶, tiek nustatant, kad teikiant pirminę teisinę pagalbą visų prima privalu imtis priemonių ginčo šalis sutaikyti, o siųsti antrinės teisinės pagalbos galima tik pamėginus sutaikyti šalis¹⁷, tiek nustatant advokatams apmokėjimą, kuris turėtų skatinti juos imtis daugiau iniciatyvos sutaikant šalis¹⁸;

¹⁶ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 2 srt. 2 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

¹⁷ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 15 srt. 6-7 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

¹⁸ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 7 srt. 5 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

- 4) draudimo piktnaudžiauti valstybės garantuojama teisine pagalba ir materialiosiomis bei procesinėmis teisėmis principas. Dėmesys skiriamas piktnaudžiavimų draudimui ir kovai su jais. Akivaizdus pareiškėjo reikalavimų nepagrįstumas nurodytas kaip atsisakymo teikti teisinę pagalbą pagrindas¹⁹, piktnaudžiavimas procesu ir teise gauti teisinę pagalbą sudaro pagrindą nutraukti teisinės pagalbos teikimą ir iš pareiškėjo išsiieškoti visas valstybės išlaidas²⁰. Įstatymas nustato pareigą atlyginti nuostolius, jeigu pareiškėjas arba jo advokatas laiku nepraneša apie aplinkybes, sudarančias pagrindą nutraukti teisinės pagalbos teikimą, ir jeigu teismui nedelsiant nepranešama apie antrinės teisinės pagalbos teikimo pabaigą, nepranešusiems apie pagrindą nutraukti teisinės pagalbos teikimą advokatams gali būti mažinamas ar neišmokamas užmokestis²¹.

1.3.1 Būtinės ir veiksmingos teisinės pagalbos nepasiturintiems asmenims suteikimo principas

Būtinės ir veiksmingos teisinės pagalbos asmenims suteikimo principas yra pagrindinis ir svarbiausias valstybės garantuojamos teisinės pagalbos principu, aiškinančiu pačią šios pagalbos esmę. Principas tiesiogiai suformuluotas Rezoliucijos (78) 8 1 straipsnio nuostatoje,²² Europos Sąjungos Tarybos 2003/8/EB direktyvos preambulėje²³, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje²⁴ ir kituose dokumentuose. Šis principas reiškia, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba turi būti suteikiama asmenims visais atvejais, kai ji jiems būtina, ir tokia apimtimi, kad būtų užtikrintas tinkamas teisės į teisminę gynybą įgyvendinimas asmenims, kuriems šią teisę riboja ekonominio pobūdžio kliūtys. Aptariamo principo formuluotę lemia tai, kad tarptautiniuose teisės aktuose valstybės pareiga užtikrinti

¹⁹ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 1 str. 4 d. 1p., 5 d. 1p. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

²⁰ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 23 str. 1 d. 1-2, 6 p., 24 str. 1 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

²¹ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 23 str. 2 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

²² Rezoliucijos (78) 8 priedo I d. 1 p. numato, kad „ekonominės kliūtys niekam negali riboti įgyvendinti ar ginti savo teises bet kuriame teisme, sprendžiančiame civilinius, komercinius, socialinius ar mokestinius klausimus. Tam, visi asmenys turi turėti teisę į būtiną teisminę pagalbą teisminiuose procesuose.“

²³ Europos Sąjungos Tarybos 2003/8/EB direktyvos preambulės 5 p. numato, kad „šia direktyva siekiama skatinti teisinės pagalbos taikymą tarptautiniuose ginčiuose asmenims, neturintiems pakankamai lėšų taip atvejais, kai būtina užtikrinti tinkamai įgyvendinti teisę kreiptis į teismą“.

²⁴ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 str. 2 d. numato - „jei teisinė pagalba būtina veiksmingam teisingumui užtikrinti, ji turi būti suteikta tiems, kurie jai neturi pakankamai išteklių“.

aptariamą pagalbą pirmiausia yra siejama būtent su jos poreikiu. Būtinumo samprata nėra formuluojama. Konkrečios turtinės padėties ribos, kurių nesiekiantiems asmenims turėtų būti užtikrinama ši pagalba, taip pat nėra apibrėžiamos, nėra nustatoma pagalbos apimtis, t.y. nuo kokių bylinėjimosi išlaidų šią pagalbą gaunantys asmenys yra atleidžiami.

Tarptautiniuose teisės aktuose vieningai nurodoma, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba turėtų apimti visas išlaidas²⁵ arba priimti bet kokios formos pagalbą²⁶, kuri šią pagalbą gaunantiems asmenims reikalinga įgyvendinant arba ginant savo teises. Kalbama ir apie dalinį garantijų suteikimą, pvz., Rezoliucijos R (78) 8 priedo I dalies 2 punkte formuluojama rekomendacija, kad tais atvejais, kai suinteresuoto asmens turtinė padėtis leidžia jam pačiam prisiimti dalį bylinėjimosi išlaidų, valstybė turi padengti tik jų dalį, tačiau tokia asmens galimybė negali būti pagrindas atsisakyti suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Sprendžiant valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo būtinumą ir reikalingumą Rezoliucijos (78) 8 nuostatos siūlo įvertinti du kriterijus: asmens turtinę padėtį bei numatomas bylinėjimosi išlaidas. Šis dokumentas atskirai pabrėžia ir du kriterijus, turinčius nulemti profesionalaus teisininko pagalbos suteikimą, t.y.:

- 1) kai asmens atstovavimas yra privalomas pagal nacionalinius teisės aktus;
- 2) kai tokia pagalba būtina atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes.

Aptartas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos būtinumo reglamentavimas atskleidžia du aspektus: pirma, kad asmens turtinė padėtis neturėtų būti vienintelis kriterijus, nulemiantis valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimą; antra, kad teisininko pagalbos užtikrinimas yra pripažįstamas specifine valstybės garantuojamos teisinės pagalbos rūšimi. Minima rezoliucija laikoma vienu iš pagrindinių ir svarbiausių rekomendacinio pobūdžio teisės aktų, reglamentuojančių nacionalinių valstybės garantuojamų teisinės pagalbos sistemų principus, kuriuos valstybės narės palaipsniui turėtų įgyvendinti. Šių rezoliucijoje įtvirtintų nuostatų realizavimą kiti to paties lygmens teisės aktai sieja ir su

²⁵ Rezoliucijos (78) 8 priedo I d. 3 p. numato, kad „teisinė pagalba turi padengti visas išlaidas, su kuriomis susiduriama įgyvendindamas arba gindamas savo teises šią pagalbą gaunantis asmuo, įskaitant apmokėjimą teisininkui, išlaidas ekspertui, liudytojui ir vertimams. Pageidautina, kad valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo atvejais būtų atleidžiama nuo bet kokio reikalavimo užtikrinti išlaidas.“

²⁶ Rezoliucijos (93) 1 3 p. a) numato, kad „užtikrinant efektyvų teisminės gynybos prieinamumą neturtingiausiems gyventojams reikalinga užtikrinti teisinę ir bet kokios kitokios formos pagalbą visose teisminėse instancijose [...] ir visuose rungtyniškuose ir nerungtyniškuose procesuose, nepriklausomai nuo to, kokiose pusėse dalyvauja suinteresuotas asmuo“.

pastaruosiuose keliamų tikslų pasiekimu. Rekomendacijos (81) 7, kurioje vardijamos priemonės turinčios lengvinti galimybes naudotis teisingumo sistema, preambulės nuostatos, teisinę pagalbą, kuri yra teikiama remiantis Rezoliucija (78) 8, įvardija kaip viena iš priemonių, padedančių pašalinti kliūtis naudotis teisingumo sistema. Atsižvelgiant į pastarąjį minimą dokumentą yra suformuluotos ir Rekomendacijos (93) 1 nuostatos, vardinančios priemonės, sudarančias sąlygas veiksmingam teisminės gynybos prieinamumui nepasiturintiems valstybės asmenims užtikrinti.

Europos Žmogaus Teisių Teismas visus apribojimus pateisina tik tol, kol jie neriboja ir nesusilpnina teisės kreiptis į teismą realizavimo²⁷, t.y. vertina faktinį teisminės gynybos prieinamumo užtikrinimą konkretaus suinteresuoto asmens atžvilgiu. Todėl valstybės privalo sukurti tokį valstybės garantuojamos teisinės pagalbos mechanizmą, kuris būtų pritaikytas kiekvieno atskiro individo poreikiams. Tačiau teismas neformuluoja nei išsamaus kriterijų asmens turtinei padėčiai įvertinti sąrašo, nei vertina valstybės numatytų teisminės gynybos prieinamumo garantijų. Atsižvelgiant į Europos žmogaus teisių teismo praktiką, galime išskirti tik bendras finansinio kriterijaus taikymo taisykles:

- 1) finansinis kriterijus gali būti pagrindas, įpareigojantis suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikti tada, kai egzistuoja faktai, kad pareiškėjui ji reikalinga ir nėra akivaizdžių tai paneigiančių įrodymų;
- 2) atsisakymas suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą kiekvienu atveju turi būti pagrįstas objektyviais įrodymais;
- 3) asmens turtinę padėtį atspindi ne tik jo gautos per atitinkamą laikotarpį pajamos ir turimas turtas, bet ir kreipimosi į teismą metu realiai disponuojamos lėšos ir galimybė naudotis turimu turtu.

Apibendrinant aptartas rekomendacinio pobūdžio teisės aktų nuostatas bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką galime teigti, kad nagrinėjant temines bylas būtinumą užtikrinti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą turėtų lemti asmens finansinių galimybių ir „teisingumo interesų“ įvertinimas, t.y. konkrečioje byloje atsižvelgiant į šių kriterijų visumą: asmens pajamas, iškeltos bylos kaštus, bylos sudėtingumą, asmenines asmens savybes ir bylos rezultatų įtaką asmens interesams.

Veiksmingos teisinės pagalbos suteikimo principo turinys siejamas su: 1) konkretaus valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančio subjekto dalykinėmis ir asmeninėms

²⁷ Case of Bellet v. France. No. 23805/94, Judgement of 4 December 1995, ECHR A333-B, para 31.

savybėms keliamais reikalavimais; 2) tinkamų procesinių garantijų, sudarančių sąlygas veiksmingom šios pagalbos suteikimui, užtikrinimu.

Rezoliucija (78) 8 įtvirtina, kad valstybės apmokamą teisinę pagalbą turi teikti tik profesionalią kvalifikaciją turintys teisininkai, pagal nacionalinius įstatymus turintys teisę teikti teisinę pagalbą bylų procese. „Teisininko“ terminas rezoliucijoje nėra apibrėžiamas ir nėra nurodomi kokie nors jam keliami specialūs ir konkretūs reikalavimai. Tarptautinių teisės aktų analizė rodo, jog skirtingose valstybėse yra vartojami įvairūs terminai teisinės pagalbos teikėjui apibūdinti, tačiau juos apibendrinusi galiu teigti, jog tai yra specialiai profesinei organizacijai priklausančys teisininkai, atitinkantys valstybės, kurioje jie įgijo šį vardą, profesiją reglamentuojančių teisės aktų reikalavimus²⁸.

Bylose *Daud prieš Portugaliją*²⁹, *Czekalla prieš Portugaliją*³⁰ Teismas Konvencijos pažeidimu laikė pareiškėjų nurodytą aplinkybę, kad valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikęs advokatas, nesugebėjo surašyti apeliacinio skundo, t.y. jį surašė ir pateikė netinkamai, dėl to skundas nebuvo priimtas ir taip buvo pažeista jų teisė į veiksmingą teisinę pagalbą. Teismas nesiaiškino skundą rašiusių teisininkų kvalifikacijos. Kad konstatuotų pareiškėjų teisių pažeidimą, teismui pakako nustatyti faktą, kad apeliacinės institucijos teismas nepriėmė apeliacinio skundo.

Trumpa bylos apžvalga leidžia daryti išvadą, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas visiškai nebando aiškintis advokatų kvalifikacijos, argumentuodamas takią poziciją draudimu kištis į nepriklausomos profesijos sritį bei kitomis advokatų profesinės veiklos garantijomis.

Sekantis Europos Žmogaus Teisių Teismo nurodomas teisinės pagalbos veiksmingumo principo elementas – tinkamų šios pagalbos teikimui sąlygų sudarymas. Byloje *Goddi prieš Italiją*³¹ buvo pastebėta ir nutarta, kad pareiškėjo paskirtam advokatui nebuvo pranešta apie bylos nagrinėjimo laiką apeliacinės instancijos teisme, todėl šiam neatvykus į teismo posėdį nedelsiant buvo paskirtas kitas advokatas, tačiau bylos nagrinėjimas nebuvo atidėtas. Naujajam advokatui nebuvo suteikta pakankamai užtektinai

²⁸ Europos Bendrijų Tarybos 1977 m. kovo 22 d. direktyvos, skirtos padėti teisininkams veiksmingai naudoti laisvę teikti paslaugas Nr. 77/249/EEB, 2 str., 4 str. Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. 2011-12-01 [žiūrėta 2011-10-28]. http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11167&p_query=&p_tr2=2; Europos Parlamento ir Tarybos 1998 m. vasario 16 d. direktyvos skirtos padėti teisininkams verstis nuolatine advokato praktika ne toje valstybėje narėje, kurioje buvo įgyta kvalifikacija Nr. 98/5/ EB, 1-4 str. Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. 2004-12-30 [žiūrėta 2011-10-28]. http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=32582&p_query=&p_tr2=2.

²⁹ Case of Daud v. Portugal. No. 22600/93, Judgement of 21 April 1998, ECHR 1998-II, para 38.

³⁰ Case of Czekalla v. Portugal. No. 38830/97, Judgement of 10 October 2002, ECHR 2002-VIII, para 60.

³¹ Case of Goddi v. Italy. No. 8966/80, Judgement of 9 April 1984, ECHR, para 31.

laiko ir nesudarytos reikiamos sąlygos pasiruošti bylos nagrinėjimui. Teismas konstatavo, kad valstybės neįvykdė savo pareigos užtikrinti suinteresuotam paslaugos gavėjui teisę pasinaudoti veiksminga nemokama teisine pagalba.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad siekdama užtikrinti veiksmingą valstybės garantuojamą teisinę pagalbą valstybė privalo laikytis šių principų:

1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizacinė sistema turi būti nesudėtinga ir užtikrinti priimtinas sąlygas greitam procesinių teisių ir pareigų realizavimui.

2. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema turi būti organizuota tokiu būdu, kad būtų užtikrinti advokatų veiklos pagrindiniai principai: advokato ir jo pagalbos gavėjo konfidencialumo, paslapties ir advokatų profesijos nepriklausomumo, savarankiškumo, draudimo kištis į šią veiklą bei kitos teisės aktuose įtvirtintos advokato veiklos garantijos.

3. Advokatų profesinę veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose įtvirtinti advokatams tokius kvalifikacinius reikalavimus, kurie leistų tikėti, jog juos aptarnaujantis valstybės advokatas teikia kokybišką ir veiksmingą teisinę pagalbą.

1.3.2 Galimybės laisvai pasirinkti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiantį advokatą principas

Teisės pasirinkti nemokamą teisinę pagalbą teikiantį advokatą esmė atsispindi rekomendacinio pobūdžio tarptautiniuose teisės aktuose. Rezoliucijos (78) 8 5 punkto 2 dalies nuostata rekomenduoja, asmeniui, kuriam suteikiama valstybės garantuojama teisinė pagalba, būtų sudarytos kaip įmanoma geresnės sąlygos pačiam susirasti advokatą, kuris sutiktų jam teikti šią teisinę pagalbą. Rekomendacijos (93) 1 3 punkto (c) nuostata teisės pagal galimybes išsirinkti atitinkamą pagalbą teikiantį advokatą pripažinimą nacionaliniuose įstatymuose laiko vienu iš efektyvaus teisminės gynybos prieinamumo užtikrinimo būdų nepasiturintiems valstybės asmenims.

Kiti teisės aktai, kurie reglamentuoja teismo gynybos prieinamumą nepasiturintiems valstybės asmenims užtikrinimo klausimą, dažniausiai numato tik gauti nemokamą teisinę pagalbą arba pareigą valstybėms užtikrinti arba suteikti tokią teisinę pagalbą³².

Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies (c) nuostata reikalauja sudaryti sąlygas, kad suinteresuotas asmuo „galėtų gintis pats arba per savo paties pasirinktą gynėją arba, jei jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui atsilyginti, turi gauti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja „teisingumo interesas“.

Apžvelgiant įstatymą ir tarptautinius reglamentus, rekomendacijas, atsiranda abejonė, ar asmuo, turintis teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, gali pasirinkti šią pagalbą teikiančią advokatą, ar jis turi tenkintis valstybės paskirto advokato pagalba. Europos Žmogaus Teisių Teisme nebuvo nagrinėta bylų, kuriose pareiškėjai savo teisių pažeidimą grįstų tuo, kad buvo apribota teisė pasirinkti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančią advokatą. Tačiau, šis klausimas dėl galimybės pasirinkti advokatą nemokamai teisinei pagalbai suteikti buvo nagrinėjamas Jungtinių Tautų Organizacijos Žmogaus teisių komitete, nagrinėjant pareiškėjų pranešimus dėl jų teisių, įtvirtintų Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, kuriame numatyta garantija, kad kiekvienas „būtų teisiamas pačiam dalyvaujant ir galėtų gintis pats arba padedamas savo pasirinkto gynėjo; jeigu jis neturi gynėjo, turi būti informuotas apie teisę turėti gynėją; turėti paskirtą jam gynėją kiekvienu atveju, kai teisingumo interesai to reikalauja, ir kiekvienu atveju nemokamai, kai jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui sumokėti“. Žmogaus teisių komitetas išaiškino, kad 14 straipsnio 3 punkto (d) nuostata nenumato teisiamajam teisės reikalauti, kad būtų paskirtas jo pasirinktas advokatas, ir pranešimą šioje dalyje pripažino nepriimtiniu.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje deklaruojama pozicija teismo gynybos prieinamumo užtikrinimo klausimais suponuoja aptariamo principo egzistavimo pripažinimą. Teismo išaiškinimai valstybėms teikia įpareigojimus nesikišti į advokato ir kliento tarpusavio santykius, užtikrinti advokato profesijos nepriklausomumą, patvirtinti jo požiūrį, kad advokato ir jo pagalbą gaunančio asmens santykiai turi būti pagrįsti abipusiu bendradarbiavimu. O pripažįstant, jog advokatas savo pareigas visais atvejais atlieka dorai ir sąžiningai, jo paskyrimas neatsižvelgiant į jo ar teisinės pagalbos gavėjo valią neabejotinai

³² Pavyzdžiui, Advokatų vaidmens pagrindinių principų 3 p. numato, kad „vyriausybės garantuoja pakankamus lėšų fondus arba kitokiu būdu užtikrina teisinę pagalbą neturtingiems asmenims...“; Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 str. 3 d. numato, kad „teisinė pagalba turi būti suteikta tiems, kurie jai neturi pakankamai išteklių...“ ir kt.

gali lemti nekokybiškos ar grynai formalios teisinės pagalbos suteikimą vien dėl advokato specialių žinių stygiaus administracinėse, civilinėse ir baudžiamosiose bylose ar kitokių aplinkybių.

Šį principą išsamiai aptaria ir Europos Žmogaus Teisių Teismo daugelyje bylų suformuluota precedentinė nuostata, jog valstybė negali įpareigoti advokato, tiek paskirto pagal teisinės pagalbos taisykles, tiek ne, pradėti kokias nors teises procedūras arba imtis tam tikrų teisinių numatytų priemonių, prieštaraujančių advokato nuomonei dėl jų perspektyvumo, nes tai kelia didelį pavojų nepriklausomos profesijos, pagrįstos advokato ir kliento tarpusavio pasitikėjimo santykiais, esmei demokratinėje valstybėje. Valstybė privalo užtikrinti efektyvios teisminės gynybos prieinamumą bei advokato veiklos nepriklausomumą. Teisė į teisminės gynybos prieinamumą ir teisminę gynybą nėra absoliuti, ir tam tikri jos ribojimai pateisinami, aišku jeigu jie nepažeidžia šios teisės esmės ir yra nukreipti jos tikslui pasiekti, o taip pat, jeigu išlaikytas balansas tarp nustatytų priemonių ir šio tikslo. Vadinas, atstovavimo teisiniai santykiai, atsirandantys teikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, neturėtų būti nepagrįstai pakeisti tiek, kad neatitiktų šio instituto esmės.

Išvada, kad valstybės garantuojamą teisinę pagalbą gaunantiems asmenims turi būti sudarytos tokios pačios sąlygos susirasti teisei pagalbai advokatą, kaip ir asmenims, kurie negauna aptariamą pagalbą ir advokato paslaugomis turi pasirūpinti savo jėgomis, netiesiogiai patvirtina ir Rekomendacijos (2000) 21 IV Principo 4 punkte suformuluotas nurodymas, kad „teisininko įsipareigojimų savo kliento atžvilgiu neturi įtakos faktas, kad atlyginimas jam visiškai ar iš dalies mokamas iš valstybės lėšų“. Valstybės garantuojamą teisinę pagalbą reglamentuojančiuose teisės aktuose reikia įtvirtinti nuostatas, numatančias šią pagalbą gaunančiam asmeniui teisę pačiam susirasti ir konkretų šios pagalbos teikėją, o valstybė tik savo nuožiūra turėtų paskirti advokatą tik tada, kai pačiam suinteresuotam asmeniui to padaryti nepavyksta.

1.4. Valstybės garantuojama teisinė pagalba Europos Sąjungos lygmeniu

Viena pagrindinių teisių visoje Europos Sąjungoje – yra teisė į gynybą. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos ³³ 47 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad asmenys, neturintys pakankamai lėšų, turi gauti nemokamą teisinę pagalbą, jei tai reikalinga užtikrinti

³³Charter of fundamental Rights of European Union (2000/C364/01), Official Journal of European Communities [interaktyvus]. 2000-12-18 [žiūrėta 2011-10-03].
http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

teisei į veiksmingą teisingumą. 2003 m. sausio 27 d. buvo priimta direktyva³⁴, kurioje numatoma teisė kreiptis į teismą. Šios direktyvos nuostatos taikomos vadinamosioms tarpvalstybinėms civilinėms byloms, tada, kai teisinės pagalbos prašantis asmuo negyvena toje valstybėje narėje, kurioje bus nagrinėjama byla, arba toje valstybėje narėje, kurioje bus vykdomas teismo sprendimas. Esant tokioms aplinkybėms (kai asmuo negyvena toje valstybėje narėje, kurioje bus nagrinėjama byla, arba toje valstybėje narėje, kurioje bus vykdomas teismo sprendimas) šioje direktyvoje nustatytas principas, pagal kurį kiekvienas asmuo, neturintis pakankamai lėšų, kad galėtų tinkamai įgyvendinti savo teisę kreiptis į teismą, turi teisę gauti tinkamą valstybinę teisinę pagalbą. Netoleruojama, kad bylos šalies - nesvarbu, ar tai būtų ieškovas, ar atsakovas - lėšų stygius arba sunkumai, atsirandantys dėl ginčo tarptautinio pobūdžio, kliudytų tinkamai įgyvendinti teisę kreiptis į teismą. Teisinė pagalba yra tinkama, kai ji leidžia gavėjui tinkamai įgyvendinti teisę kreiptis į teismą.

Į teismą dėl teisminės pagalbos gali kreiptis visi Europos Sąjungos piliečiai, nesvarbu, kur yra jų nuolatinė gyvenamoji vieta ar vieta, kurioje asmuo paprastai gyvena kokioje nors valstybės narės teritorijoje, turi teisę į teisinę pagalbą tarptautiniuose ginčiuose, jei jie atitinka direktyvoje numatytus reikalavimus. Be išimčių nuostata taikoma ir trečiųjų šalių piliečiams, kurie nuolat ir teisėtai gyvena kurioje nors valstybėje narėje.

Kiekvienai valstybei narei turi būti palikta galimybė nustatyti tam tikrą ribą, kurią viršijus asmuo būtų laikomas galinčiu atlyginti bylinėjimosi išlaidas. Tokios ribos turi būti nustatomos atsižvelgiant į įvairius objektyvius veiksnius: pajamos, kapitalas ar šeimos padėtis. Valstybėms narėms turėtų būti leidžiama atmesti gautus teisinės pagalbos prašymus dėl aiškiai nepagrįstų ieškinių arba dėl priežasčių, susijusių su bylos esme, jei buvo suteiktos ikiteisminės konsultacijos ir užtikrinta teisė kreiptis į teismą. Valstybės narės, vadovaujantis Europos Sąjungos Tarybos direktyvos 6 straipsnio 1 dalimi, gali numatyti, kad teisinės pagalbos prašymus ieškiniams, kurie atrodo akivaizdžiai nepagrįsti, kompetentingos institucijos gali atmesti. Valstybės narės gali atmesti gautus teisinės pagalbos prašymus, kai prašytojas kreipiasi dėl garbei ir orumui padarytos žalos atlyginimo, tačiau jis nepatyrė jokių materialinių ar finansinių nuostolių, kai prašymas yra susijęs su reikalavimu, tiesiogiai atsirandančiu iš prašytojo komercinės veiklos ar iš jo kaip laisvai samdomo asmens profesinės veiklos.

³⁴ Tarybos direktyva 2003/8/EB 2003 m. sausio 27 d. numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles.

Jei teisinė pagalba yra suteikiama, ji turi apimti visą teisminį nagrinėjimą, taip pat ir sprendimo vykdymo išlaidas. Gavėjas turėtų ir toliau gauti šią pagalbą jam padavus arba prieš jį padavus apeliacinį skundą, jei jis ir toliau atitinka reikalavimus, susijusius su finansiniais ištekliais ir ginčo esme. Teisinė pagalba pagal tuos pačius reikalavimus turi būti suteikta įprastiniams procesiniams veiksams ir neteisminiems veiksams, tokiems kaip tarpininkavimas, jei jų reikalaujama pagal įstatymą ar teismo sprendimą.³⁵

Nemokama teisinė pagalba taikoma tarptautiniuose ginčiuose, civilinėms ir komercinėms byloms neatsižvelgiant į teismo ar specializuoto teismo pobūdį. Ji netaikoma mokesčių, su muitine susijusioms arba administracinėms byloms. Teisinė pagalba laikoma tinkama, kai užtikrina:

a) ikiteismines konsultacijas numatant pasiekti taikos sutartį iki prasidedant teisminiam nagrinėjimui;

b) teisinę pagalbą bei atstovavimą teisme ir gavėjo atleidimą nuo bylinėjimosi išlaidų;

Valstybėse narėse, kuriose pralaimėjusioji šalis turi atlyginti antrosios šalies bylinėjimosi išlaidas, jei gavėjas pralaimi bylą, teisinė pagalba padengia antrosios šalies patirtas bylinėjimosi išlaidas kaip ji būtų padengusi tokias išlaidas, jei gavėjas nuolat ar paprastai gyventų valstybėje narėje, kurioje vyko teismas. Taip pat valstybės narės gali reikalauti, kad teisinės pagalbos gavėjai įmokėtų atitinkamas įmokas atlyginant bylinėjimosi išlaidas.

Valstybės narės gali nustatyti, kad kompetentinga institucija gali nuspręsti, kad teisinės pagalbos gavėjai turi ją visą ar iš dalies grąžinti, jei jų finansinė padėtis iš esmės pagerėjo arba jei sprendimas suteikti teisinę pagalbą buvo priimtas remiantis gavėjo pateikta klaidinga informacija. Kiekviena Europos Sąjungos valstybė teikia teisinę pagalbą nediskriminuodama piliečių ir trečiųjų šalių piliečių, teisėtai gyvenančių kurioje nors valstybėje narėje.

Asmens ekonominę padėtį įvertina tos valstybės, kuriose vyksta teismas, kompetentinga institucija atsižvelgdama į įvairius objektyvius veiksnius, tokius kaip pajamos: kapitalas ar šeimos padėtis, įskaitant asmenų, kurie yra finansiškai priklausomi nuo prašytojo, lėšų įvertinimą. Tačiau valstybė gali nustatyti ribas, kurias viršijus teisinės pagalbos prašytojai yra laikomi iš dalies ar visiškai galinčiais atlyginti bylinėjimosi išlaidas.

Asmenys, norintys gauti nemokamą teisinę pagalbą, prašymus gali pateikti:

a) valstybės narės, kurioje prašytojas turi nuolatinę gyvenamąją vietą ar vietą, kurioje jis

³⁵Tarybos direktyva 2003/8/EB 2003 m. sausio 27 d., numatanti teisę kreiptis į teismą dėl įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimo, nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles.

paprastai gyvena, kompetentingai institucijai;

b) valstybės narės, kurioje vyksta teismas ar kurioje turi būti vykdomas sprendimas, kompetentingai institucijai.

Gauti teisinės pagalbos prašymai yra išverčiami į priimančios tos valstybės, kurioje yra priimtas prašymas, oficialią kalbą arba vieną iš jos kalbų, kuri atitinka vieną iš Bendrijos institucijų kalbų arba į kitą kalbą, kurią ta valstybė narė yra nurodžiusi, kaip priimtina kalbą.

Perduodančioji institucija padeda prašytojui užtikrindama, kad prie prašymo būtų pridėti visi patvirtinamieji dokumentai, kurių reikia, kad prašymas būtų nagrinėjamas. Taip pat padeda prašytojui rūpindamasi būtinu patvirtinamųjų dokumentų vertimu. Ši institucija perduoda prašymą kompetentingai priimančiajai institucijai kitoje valstybėje narėje per 15 dienų nuo tinkamai sudaryto prašymo ir visų surinktų patvirtinamųjų dokumentų, jei būtina, išverstų į vieną iš tų kalbų, įteikimo dienos. Direktyvoje numatyta, kad valstybės narės, kuriose teisinės pagalbos prašytojas turi nuolatinę gyvenamąją vietą ar, kurioje paprastai gyvena, gali nustatyti, kad prašytojas turi atlyginti kompetentingos perduodančiosios institucijos patirtas vertimo išlaidas, jei kompetentinga institucija atmeta teisinės pagalbos prašymą.

Valstybės narės paskiria instituciją ar institucijas prašymams siųsti (perduodančiąsias institucijas) ir priimti (priimančiąsias institucijas).

Valstybės narės numato galimybę peržiūrėti arba apskusti sprendimus, atmetančius teisinės pagalbos prašymus. Valstybės narės taip pat gali numatyti išimtį tais atvejais, kai teisinės pagalbos prašymą atmeta teismas ar specializuotas teismas, kurio sprendimo dėl bylos esmės pagal nacionalinius įstatymus negalima apskusti ar jo negalima apskusti pagal apeliacinio teismo sprendimą.

Valstybių narių teisinių sistemų sudėtingumas bei skirtumai bei išlaidos, susijusios su tarptautiniu ginčo pobūdžiu, neturi užkirsti galimybės kreiptis į teismą. Teisinė pagalba turėtų atitinkamai padengti išlaidas, tiesiogiai susijusias su tarptautiniu ginčo pobūdžiu.

Taigi, teisinė pagalba numatoma ne tik nuolatiniais Lietuvos gyventojams, bet ir užsieniečiams, teisėtai gyvenantiems Lietuvoje, ar kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje.

2. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS IR JOS TEIKIMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO BRUOŽAI

2.1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinio statuso ir veiklos teisinis reglamentavimas

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinis statusas. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinį statusą reglamentuoja „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos“ įstatymas.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos paskirtis yra realios teisinės pagalbos asmenims teikimas.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas skiria pirminės ir antrinės teisinės pagalbos rūšis.

Valstybės garantuojamos pirminės teisinės pagalbos teikimas yra valstybės funkcija, o jų tinkamą atlikimą reguliuoja Teisingumo ministerija. Pirminę teisinę pagalbą teikia pareiškėjų gyvenamosios vietos savivaldybių vykdomosios institucijos. Paslaugų teikimą jos gali organizuoti arba per savivaldybių tarnautojus, kurių pareigybės aprašyme numatytos teisinio pobūdžio funkcijos, arba per samdomus advokatus, arba per viešąsias įstaigas³⁶.

Valstybės garantuojamos pirminės teisinės pagalbos valdymo institucijos:

- 1) Lietuvos Respublikos Vyriausybė;
- 2) Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija;
- 3) Savivaldybių institucijos.

Vyriausybė nustato valstybės garantuojamos teisinės pagalbos politiką ir atlieka kitas įstatymo ir kitų teisės aktų nustatytas funkcijas.

Teisingumo ministerija įgyvendina valstybės garantuojamos teisinės pagalbos politiką, teikia Vyriausybei su valstybės garantuojama teisine pagalba susijusių aktų projektus, kontroliuoja minėto įstatymo ir su juo susijusių teisės aktų įgyvendinimą, organizuoja mokymus, susijusius su teisinės pagalbos teikimu, organizuoja ir teikia valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo stebėseną, teikia rekomendacijas, kad būtų užtikrintas vienodas aptariamo įstatymo taikymas, ir atlieka kitas įstatymo ir kitų teisės aktų nustatytas funkcijas³⁷.

³⁶ Pagal Teisingumo ministerijos Teisinės pagalbos tinklalapyje pateiktą informaciją [ineraktyvus]. [Vilnius], [žiūrėta 2011 m. lapkričio 01 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.teisinepagalba.lt>.

³⁷ Siekiant užtikrinti Teisingumo ministerijai pavestų funkcijų valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje įgyvendinimą, buvo sudaryta Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo taryba. Koordinavimo

Savivaldybių institucijos organizuoja ir teikia pirminę teisinę pagalbą, vykdo mokėjimus už pirminę teisinę pagalbą, jei ją teikia advokatai ar viešosios įstaigos, pagal su savivaldybe sudarytą sutartį, savivaldybių interneto tinklalapiuose, per visuomenės informavimo priemones, susitikimuose su gyventojais nuolat informuoja vietos gyventojus apie galimybes gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą ir jos teikimo sąlygas.

Pirminės teisinės pagalbos teikimą reglamentuoja Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. Šis įstatymas nustato valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą fiziniams asmenims, kad šie galėtų tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises ir įstatymų saugomus interesus. Pirminė teisinė pagalba apima teisinę pagalbą ir teises konsultacijas, kurių teikimą garantuoja vietos savivaldos vykdomosios institucijos (pradėta teikti nuo 2001 m. sausio 1 d. Ir buvo finansuojama iš savivaldybių biudžetų lėšų). Tada teisę gauti pirminę teisinę pagalbą turėjo tik socialiai remtini asmenys, o pagal naują įstatymo redakciją, nuo 2005 m. gegužės 1 d. numatyta teikti ne tik teises konsultacijas ir teisinę informaciją, bet ir rengti dokumentus, skirtus valstybės ir savivaldybių institucijoms, išskyrus procesinius dokumentus, teikti patarimus dėl ginčo ne teismo tvarka sprendimo ir rengti taikos sutartis. Šio įstatymo nustatyta tvarka pirminę teisinę pagalbą turi teisę gauti visi Lietuvos Respublikos bei kitos Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys ir kiti Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys. Visi pirminės teisinės pagalbos gavėjai šią paslaugą gauna nemokamai³⁸.

Pirminė teisinė pagalba neteikiama tam tikrais atvejais, tik dėl tikslingumo kriterijų:

- 1) pareiškėjo reikalavimai yra akivaizdžiai nepagrįsti;
- 2) pareiškėjui tuo pačiu klausimu buvo suteikta išsami advokato konsultacija arba yra akivaizdu, kad jis tokią konsultaciją gali gauti nesinaudodamas šio įstatymo nustatyta garantuojama teisine pagalba;
- 3) pareiškėjas kreipiasi ne dėl savo teisių ir teisėtų interesų, išskyrus atstovavimo pagal įstatymą atvejus;
- 4) asmuo tuo pačiu klausimu jau yra gavęs pirminę pagalbą³⁹.

Pirminę teisinę pagalbą savivaldybėse teikia savivaldybių administracijos valstybės tarnautojai, kurių pareigybių aprašuose nustatytos teisinio pobūdžio darbo funkcijos, arba advokatai, su kuriais savivaldybės yra sudariusios darbo sutartis. Savivaldybių institucijos gali

taryba yra kolegiali paratiamoji visuomeniniais pagrindais veikianti institucija, kuri, atlikdama jai pavestas funkcijas, turi teikti pasiūlymus.

³⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. Lapkričio 25 d. Nutarimas Nr. 1463 „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos tobulinimo matmenų patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 112-5017.

³⁹ Lietuvos respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 str. 4 d., 15 str. 5 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

sudaryti pirminės teisinės pagalbos teikimo sutartis ir su viešosiomis įstaigomis.

Pirminę teisinę pagalbą organizuoja ir teikia savivaldybės darbuotojai, taip pat gali teikti ir advokatai su kuriais sudarytos darbo sutartys dėl pirminės teisinės pagalbos teikimo. Pirminei teisinei pagalbai būdingas bešališkas operatyvumas, teisinė pagalba turi būti suteikta iš karto arba ne vėliau kaip per penkias dienas nuo kreipimosi⁴⁰. Taip pat jai būdinga ir orientacija į taikų ginčų sureguliovimą. Pirminės teisinės pagalbos teikėjas privalo imtis priemonių sutaikyti ginčo dalyvius.

Valstybės garantuojama antrinė teisinė pagalba socialiai pažeidžiamiems asmenims turi padėti užtikrinti priemones, leidžiančias veiksmingai kreiptis į teismą tais atvejais, kai jie neturi pakankamai lėšų bylinėjimosi išlaidoms apmokėti⁴¹.

Antrinė teisinė pagalba apima dokumentų rengimą, gynybą ir atstovavimą bylose, įskaitant vykdymo procesą, atstovavimą išankstinio ginčo sprendimo ne teisme atvejais, jeigu tokią tvarką nustato įstatymai ar teismo sprendimai, ir bylinėjimosi išlaidų mokėjimą. Be to, ši teisinė pagalba apima bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų ir su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu susijusių išlaidų atlyginimą⁴².

Atstovavimas bylose apima tiek Lietuvos teismų nagrinėjamas bylas, tiek ir tarptautinių teismų bylas. Tačiau jeigu tarptautinis teismas turi savo teisinės pagalbos sistemą (kaip kad turi Europos žmogaus teisių teismas)⁴³, valstybės garantuojama teisinė pagalba nebus teikiama ta apimtimi, kuria pareiškėjas ją gali gauti iš tarptautinio teismo⁴⁴. Antrinė teisinė pagalba neteikiama arbitraže.

Antrinės teisinės pagalbos teikimą organizuoja valstybės garantuojamos teisinės pagalbos penkios valdymo institucijos. Vyriausybė nustato valstybės garantuojamos teisinės pagalbos politiką, o Teisingumo ministerija ją įgyvendina. Lietuvos advokatūrai pavesta organizuoti teisinę pagalbą teikiančių advokatų veiklos kokybės tikrinimą pagal antrinės

⁴⁰ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 15 str. 2 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

⁴¹ Smith, R. Teisinės pagalbos valdymas ir suteikimas: pamokos. Konferencijos „Teisinės pagalbos reforma Lietuvoje“, vykusios 2004 m. Balandžio 22 d. Vilniuje, medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2004.

⁴² Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 2 str. 3 d. Valstybės žinios, 2005, Nr. X-78.

⁴³ Pagal Europos žmogaus teisių teismo taisyklių 91-96 taisykles teisėjų kolegijos pirmininkas gali nutarti suteikti teisinę pagalbą pristatyti neturtingo pareiškėjo poziciją nuo to momento, kai valstybė atsakovė pateikė rašytinius atsiliepimus dėl petijcijos priimtino arba terminas pateikti atsiliepimus pasibaigė (žr. European Court of Human Rights. Rules of Court [interaktyvus]. Strasbourg, December 2005 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 02 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int>).

⁴⁴ Lietuvos respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 str. 5 d. 5p. Valstybės žinios, 2005, Nr. X-78.

teisinės pagalbos kokybės vertinimo taisyklės bei priimti sprendimus iškelti advokatui drausmės bylas. Antrinės teisinės pagalbos teikimą teritoriniu principu pavesta užtikrinti Teisingumo ministerijos įsteigtoms penkioms Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboms. Šią pagalbą teikia tarnybų konkurso būdu atrinkti advokatai⁴⁵.

Antrinę teisinę pagalbą Lietuvoje tiesiogiai teikia advokatai. Pasirinktas mišrus antrinės teisinės pagalbos teikimo modelis, kuris turėtų sudaryti sąlygas užtikrinti ekonomiškumą, veiksmingą ir nepertraukiamą antrinės teisinės pagalbos teikimą. Pagrindinis antrinės teisinės pagalbos teikimo krūvis turi tekti advokatams, kurie verčiasi vien antrine teisine pagalba. Šie advokatai atrenkami konkurso tvarka⁴⁶, jiems yra mokamas fiksuotas užmokestis, tačiau valstybė neatlygintinai jiems suteikia patalpas ir darbo priemones, apmoka išlaidas, susijusias su teisinės pagalbos teikimu. Taip pat papildomai sudaromos sutartys su privačia praktika besiverčiančiais advokatais, kurie antrinę teisinę pagalbą teikia prireikus. Šiems advokatams yra mokama už konkrečius jų atliktus darbus.

Pagal valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 2 punktą teisę į antrinę teisinę pagalbą turi:

- 1) fiziniai asmenys, kurie atitinka vieną iš dviejų Vyriausybės patvirtintų turto ir pajamų lygių;
- 2) Įstatymo 12 straipsnyje nurodytų kategorijų fiziniai asmenys, kuriems antrinė teisinė pagalba teikiama neatsižvelgiant į jų turtą ir pajamas;
- 3) Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai ir teisėti gyventojai, kurių turtas ir pajamos ne viršija Vyriausybės patvirtintus turto ir pajamų lygius, bet jie negali atlyginti bylinėjimosi išlaidų dėl jų valstybėje esamo gyvenimo lygio;
- 4) kiti tarptautinėse sutartyje nurodyti asmenys.

Turto ir pajamų lygis antrinei teisinei pagalbai gauti yra aktuali valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos problema. Nustačius per žemus lygius, teisinė pagalba būtų neprieinama tiems asmenims, kurie yra nepajėgūs finansuoti patirto bylinėjimosi, tuo tarpu aukštas turto ir pajamų lygis gali lemti didžiulę finansinę naštą valstybei. Turto ir pajamų lygiai antrinei teisinei pagalbai gauti nustatyti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 27 d. nutarimu Nr. 468 „Dėl asmenų turto ir

⁴⁵ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. 1R-114 „Dėl advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, konkurso nuostatų patvirtinimo, advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą atrinkimo ir sutarčių su jais sudarymo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 51-1720; 54-1858; 2007, Nr. 16-606.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. 1R-114 „Dėl advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, konkurso nuostatų patvirtinimo, advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, atrinkimo ir sutarčių su jais sudarymo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 51-1720.

pajamų lygių antrinei teisinei pagalbai gauti nustatymo“⁴⁷, vėliau pajamų lygiai padidinti⁴⁸.

Nuo 2006 m. birželio 1d. į pirmąjį turto ir pajamų lygį jau patenka ir asmenys, kurių turtas neviršija turto vertės normatyvo, nustatyto šeimai pagal piniginių socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms įstatymą⁴⁹, o metinės pajamos neviršija Vyriausybės patvirtintų aštuonių minimalių mėnesio algų, pridedant po tris minimalias mėnesio algas kiekvienam išlaikytiniui, dydžio. Antrasis turto ir pajamų lygis apima asmenis, kurių turtas neviršija 1,5 nurodyto vertės normatyvo dydžio, o metinės pajamos – 12 minimalių mėnesio algų, pridedant po 4,5 minimalios mėnesio algos kiekvienam išlaikytiniui, dydžio. Jeigu yra nustatomas pirmas turto ir pajamų lygis, apmokama 100 procentų išlaidų, jeigu antras – 50 procentų išlaidų.

Įstatymo 12 straipsnis tiksliai įvardija kategorijas fizinių asmenų, kuriems antrinė teisinė pagalba teikiama neatsižvelgiant į turtą ir pajamas, tai nukentėję nuo nusikaltimų asmenys žalos atlyginimo bylose, asmenys, turintys teisę į socialinę pašalpą, asmenys, kuriuos valstybė pilnai išlaiko stacionariose globos įstaigose, nedirbantys asmenys ir asmenys, kuriems nustatytas sunkus neįgalumas, jų globėjai, sunkiomis psichinėmis ligomis sergantys asmenys, taip pat asmenys, kurie nors ir turi turto, bet juo negali laisvai disponuoti ir kurių disponuojamas turtas yra ne didesnis nei vyriausybės nustatyti turto ir pajamų lygiai, kiti tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys, kurie privalo pateikti dokumentus, įrodančius jų statusą⁵⁰.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 5 dalyje yra išskiriami tikslingumo kriterijai, kai antrinė teisinė pagalba neteikiama: jei pareiškėjo reikalavimai yra akivaizdžiai nepagrįsti; jei atstovavimas byloje yra neperspektyvus; jei pareiškėjas kreipiasi dėl neturtinės žalos, susijusios su garbės ir orumo gynimu, tačiau nepatirta turtinė žala; jei gautas prašymas yra susijęs su reikalavimu, tiesiogiai atsirandančiu dėl pareiškėjo ūkinės komercinės veiklos ar jo savarankiškos profesinės veiklos; jei pareiškėjas gali gauti reikiamas teises paslaugas nesinaudodamas valstybės garantuojama teisine pagalba; jei pareiškėjas kreipiasi ne dėl savo teisių pažeidimo, išskyrus atstovavimo pagal įstatymą atvejus; jei reikalavimas, dėl kurio kreipiamasi antrinės teisinės pagalbos, perleistas pareiškėjui siekiant gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

⁴⁷ Valstybės žinios, 2005, Nr. 54-1856.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gegužės 25 d. nutarimas Nr. 470 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 27 d. nutarimo Nr. 468 „Dėl asmenų turto ir pajamų lygių antrinei teisinei pagalbai gauti nustatymo“ pakeitimo“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 61-2181.

⁴⁹ Valstybės žinios, 2003, Nr. 73-3352; 2004, Nr. 171-6299.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 13 srt. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

Sprendimą dėl antrinės teisinės pagalbos prašymo patenkinimo arba atmetimo priima valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos. Nagrinėjant Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. balandžio 5 d. įsakymą Nr. 1R-105, pastebima, kad sprendimai turi būti priimi operatyviai – ne vėliau, kaip per tris dienas nuo visų reikiamų dokumentų gavimo, o neigiamą sprendimą galima skųsti administraciniam teismui.

Antrinei teisinei pagalbai teikti advokatas parenkamas atsižvelgiant į pareiškėjo pageidavimus, advokatų krūvį, darbo vietą ir kitas svarbias aplinkybes⁵¹. Taip pat nustatytas mechanizmas, kaip atsižvelgti į pareiškėjo pageidavimus dėl konkretaus advokato. Įstatymas numato ir advokato pakeitimo galimybę, jeigu nustatomas iškilęs interesų konfliktas arba eigoje paaiškėja kitos aplinkybės, advokatą pakeičia tarnybos.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo tarnyba. Vilniaus tarnyba pradėjo veikti nuo 2005 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. balandžio 5 d. įsakymu Nr. 1R-105.

Iki dabar egzistuoja penkios valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, veikiančios apygardų teismų veiklos teritorijoje. Tarnybos organizuoja antrinės teisinės pagalbos teikimą joms pavestose teritorijose, sudaro sutartis su teisinių paslaugų teikėjais, valdo joms skirtus antrinės teisinės pagalbos piniginius fondus, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo ir pabaigos, vykdo visuomenės informavimą ir kitas susijusias funkcijas⁵².

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų pagrindinė misija - užtikrinti valstybės paramos įgyvendinimą asmenims dėl socialinės padėties negalintiems realizuoti savo teisių į teisminę gynybą, kad kiekvienam būtų sudaryta galimybė lygiai ir vienodai siekti savo gyvenime teisingumo. Tarnybos apibrėžtas tikslas - užtikrinti valstybės paramą asmenims, negalintiems apginti savo teisių ir teisėtų interesų, taip pat sudaryti lygias galimybes visiems visuomenės nariams siekti teisingumo.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymu, kitais įstatymais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, Teisingumo ministro įsakymais bei kitais teisės aktais, Tarnybos nuostatais, darbo reglamentu. Visą savo veiklą grindžia įstatymo viršenybės, objektyvumo, proporcingumo, ne piktnaudžiavimo

⁵¹ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 18 str. 4 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

⁵² Lietuvos respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 9 str. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

valdžia, tarnybinio bendradarbiavimo ir kitais Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatyme nustatytais principais.

Vilniaus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba pradėjo veikti nuo 2005 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. balandžio 5 d. įsakymu Nr. 1R-105 reorganizavus viešąją įstaigą "Vilniaus viešojo advokatų kontora". Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. gegužės 9 d. įsakymu Nr. 1P-21 buvo paskirtas Vilniaus tarnybos direktorius ir du valstybės tarnautojai, kurie 2009 m. gegužės 9 d. pradėjo eiti pareigas Vilniaus tarnyboje. 2006 m. augant antrinės teisinės pagalbos teikimo poreikiui Vilniaus tarnyboje 2006 m. dirbo 7 darbuotojai. Šiuo metu įstaigoje dirba 10 darbuotojų.

2005 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. 1R-114 Lietuvos Respublikos teisingumo ministrui patvirtinus advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, konkurso nuostatus, komisijai iki 2005 m. balandžio 30 d. konkurso būdu buvo pavesta atrinkti 18 advokatų, nuolat teiksiančių antrinę teisinę pagalbą, Vilniaus apygardos teismo veiklos teritorijoje (12 advokatų – baudžiamosiose bylose, 4 advokatai – civilinėse bylose, 2 advokatai – administracinėse bylose). Nuo 2005 m. gegužės mėn. teikti antrinę teisinę pagalbą nuolat pradėjo 10 advokatų (8 advokatai – baudžiamosiose bylose, 2 advokatai – civilinėse, administracinėse bylose). Su likusiais advokatais sutarys buvo sudaromos atsižvelgiant į sparčiai augantį antrinės teisinės pagalbos teikimo poreikį. 2006 m. advokatų, nuolat teikiančių antrinę teisinę pagalbą, skaičius buvo padidintas iki 20 advokatų, o 2007 m. iki 22 advokatų. Šiuo metu Vilniaus apygardos veiklos teritorijoje antrinę teisinę pagalbą nuolat teikia 22 advokatai: baudžiamosiose bylose - 12 advokatų, o civilinėse ir administracinėse bylose – 10 advokatų. 2005 m. - 2010 m. advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą prireikus, skaičius Vilniaus apygardos teismo veiklos teritorijoje išlieka tolygus - apie 140 advokatų⁵³.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos ir pagalbos gavėjų teisių ir pareigų bei atsakomybės teisinis reglamentavimas. Valstybės garantuojamą teisinę pagalbą turi teisę gauti visi fiziniai asmenys⁵⁴. Tokią teisę turi Lietuvos Respublikos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, taip pat kiti Lietuvos Respublikos bei kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys ir kiti Lietuvos

⁵³ Pagal Teisingumo ministerijos Teisinės pagalbos tinklalapyje pateiktą informaciją [ineraktyvus]. [Vilnius], [žiūrėta 2011 m. gruodžio 13 d.]. Preiga per internetą: <http://www.teisinepagalba.lt>.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 1 str. 1 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

Respublikos tarptautiniuose sutartyse nurodyti asmenys⁵⁵. Juridiniai asmenys Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos negali gauti.

Pirminę teisinę pagalbą gauti turi teisę visi fiziniai asmenys, neatsižvelgiant į turimą turtą ir pajamas, tačiau savivaldybių darbuotojai turi pareigą nesuteikti teisinės pagalbos, informacijos, jei prašoma pagalba neatitinka Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 punkto 4 dalyje pateiktų tikslingumo kriterijų

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboms palikta teisė atsisakyti teikti antrinę teisinę pagalbą, jeigu iš esmės išnagrinėjus reikalavimą jos nustato, kad galimos antrinės teisinės pagalbos išlaidos gerokai viršytų pareiškėjo turtinių reikalavimų (turtinių interesų) dydį arba kad pareiškėjo neturtinio pobūdžio reikalavimas yra mažareikšmis, arba kad pats pareiškėjas savarankiškai be advokato pagalbos gali įgyvendinti arba apginti savo teises ar įstatymo saugomus interesus.

Taip pat Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 5 dalyje yra išskiriami tikslingumo kriterijai, kai antrinė teisinė pagalba neteikiama:

- 1) pareiškėjo reikalavimai yra akivaizdžiai nepagrįsti;
- 2) atstovavimas byloje yra neperspektyvus;
- 3) pareiškėjas kreipiasi dėl neturtinės žalos, susijusios su garbės ir orumo gynimu, tačiau jis nepadarys turtinės žalos;
- 4) prašymas yra susijęs su reikalavimu, tiesiogiai atsirandančiu dėl pareiškėjo ūkinės komercinės veiklos ar jo savarankiškos profesinės veiklos;
- 5) pareiškėjas gali gauti reikiamas teises paslaugas nesinaudodamas valstybės garantuojama teisine pagalba;
- 6) pareiškėjas kreipiasi ne dėl savo teisių pažeidimo, išskyrus atstovavimo pagal įstatymą atvejus;
- 7) reikalavimas, dėl kurio kreipiamasi antrinės teisinės pagalbos, perleistas pareiškėjui siekiant gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos gavėjai turi pareigą bendradarbiauti su teisinės pagalbos darbuotojais, jiems pateikti reikiamus dokumentus, jei jų tas prašoma, pateikta informacija privalo būti teisinga, nemeluojanti faktų, pranešti apie pasikeitusį pajamų ar turto lygį.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 str. 1-2 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba turi teisę nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą, jeigu:

- 1) paaiškėja, kad asmuo, kuriam teikiama antrinė teisinė pagalba, neturi teisės ją gauti;
- 2) asmuo sąmoningai pateikė neteisingą informaciją apie ginčo ar bylos esmę, savo turtą ar pajamas;
- 3) pasikeičia aplinkybės, kurių pagrindu asmuo buvo priskirtas prie Įstatymo 11 dalyje nurodytų asmenų, kurie turi teisę į antrinę teisinę pagalbą;
- 4) pasikeičia asmens turto ir pajamų lygiai ir asmuo netenka teisės gauti antrinę teisinę pagalbą, įskaitant atvejus;
- 5) pareiškėjas piktnaudžiavo savo materialiosiomis ar procesinėmis teisėmis arba reikalauja iš advokato įgyvendinti arba ginti teises neleistiniais būdais;
- 6) pasikeitus aplinkybėms nustatoma, kad galimos antrinės teisinės pagalbos išlaidos gerokai viršytų pareiškėjo turtinių reikalavimų dydį arba kad pareiškėjo neturtinio pobūdžio reikalavimas yra mažareikšmis, arba kad jis pats savarankiškai be advokato pagalbos gali įgyvendinti arba apginti savo teises ar įstatymų saugomus interesus;
- 7) pareiškėjas pateikia prašymą nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą⁵⁶.

Antrinė teisinė pagalba nutraukiama dėl to, kad asmuo neturėjo teisės jos gauti arba sąmoningai pateikė neteisingą informaciją, siekdamas gauti teisinę pagalbą, arba, kad asmuo piktnaudžiavo savo materialiomis ar procesinėmis teisėmis. Taip pat valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba turi teisę išreikalausiti teisinės pagalbos išlaidas⁵⁷.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos veiklos kontrolės teisinis reglamentavimas. Valstybės garantuojama teisinė pagalbos tarnyba yra biudžetinė įstaiga, finansuojama iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos asignavimų valdytojas yra Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija. Tarnyba už savo veiklą yra atsakinga Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos vidaus auditą atlieka centralizuota Teisingumo ministerijos vidaus audito tarnyba, kuri sistemingai tikrina bei vertina, ruošia ataskaitas apie institucijos rizikos valdymą bei vidaus kontrolės sistemos funkcionavimą bei teikia išvadas ir rekomendacijas dėl jų tobulinimo, o finansų kontrolė vykdoma pagal Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos finansų kontrolės taisykles, patvirtintas direktoriaus įsakymu.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 23 str. 1 d. Valstybės žinio, 2005, Nr. X-78.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 6 d. įsakymas Nr. 344 „Dėl išlaidų, susijusių su civilinės bylos nagrinėjimu, dydžių ir jų išmokėjimo tvarkos patvirtinimo“. Valstybės žinios 2002, Nr. 117-5274.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba – Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai atskaitinga valstybės institucija. Sudarydama įstaigos metinį veiklos planą, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba vadovaujasi Lietuvos Respublikos vyriausybės pirmumo teisę turinčiais strateginiais tikslais ir patvirtintu Teisingumo ministerijos strateginiu veiklos planu. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos veikla priklauso nuo Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės vykdomos politikos, Lietuvos Respublikos Teisingumo ir kitų ministerijų, valstybės ir savivaldos institucijų bendradarbiavimo, užtikrinant teisinės sistemos stabilumą⁵⁸.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos politiką nustato vyriausybė, taip pat atlieka kita Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo ir kitų aktų nustatytas funkcijas. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija kontroliuoja Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo ir su juo susijusių teisės aktų įgyvendinimą. Siekiant užtikrinti Teisingumo ministerijai pavestų funkcijų valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje įgyvendinimą, sudaroma Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo taryba. Ši taryba yra kolegiali patariamoji visuomeniniais pagrindais veikianti institucija. Koordinavimo tarybą sudaro: Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos bei Žmogaus teisių komitetų, Teisingumo ministerijos, Finansų ministerijos, Lietuvos savivaldybių asociacijos, Lietuvos advokatūros, Lietuvos teisininkų draugijos, Lietuvos Respublikos teisėjų asociacijos, kitų institucijų ir asociacijų, kurių veikla susijusi su valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimu arba žmogaus teisių apsauga, atstovai.

2.2. Nemokamos teisinės pagalbos ypatumai civiliniame, baudžiamajame ir administraciniame procese

Baudžiamasis procesas. Europos Žmogaus Teisių konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkte minima viena iš svarbiausių asmens, traukiamo baudžiamajai atsakomybėn, teisių – kaltinamojo teisė gintis pačiam arba per pasirinktą gynėją, o neturint lėšų gynėjui atsilyginti ir kai tai reikalinga teisingumo interesams – nemokamai gauti advokato pagalbą. Baudžiamojo proceso kodekso 10 straipsnyje taip pat pabrėžiama, kad „įtariamasis, kaltinamasis ir nuteistasis turi teisę į gynybą <...>“. Šio kodekso 44 straipsnio 8 dalyje įtvirtintas teisės į

⁵⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2008 m. birželio 12 d. įsakymas Nr. 1R-241 „Dėl sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo byloje, kurios ginčo dalykas yra valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimas dėl antrinės teisinės pagalbos priėmimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2008, Nr. 68-2608.

gynybą principas iš esmės savo turiniu atitinka Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkto nuostatas. Kodekso 51 straipsnyje nurodomi atvejai, kada gynėjo dalyvavimas ikiteisminio tyrimo metu bei nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme yra būtinas. Šios nuostatos kaip tik ir sudaro sąlygas įgyvendinti Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkte minimą teisę.

Baudžiamojo proceso metu įtariamasis gali nepasinaudoti teise į advokato pagalbą, t. y. gintis pats, bet dažniausiai, dėl kai kurių aplinkybių, pats tinkamai dalyvauti baudžiamajame procese nesugeba. Daugelio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose numatytas būtino gynėjo dalyvavimas – viena iš tinkamos ir realios gynybos užtikrinimo procesinių garantijų. Kiekviena šalis įstatymuose nustato savo sąrašą sąlygų, kada gynėjui dalyvauti procese būtina.

Vienas iš pagrindų užtikrinti būtiną gynėją baudžiamojoje byloje – įtariamąjo nesugebėjimas savarankiškai įgyvendinti teisę į gynybą dėl fizinių ar psichikos trūkumų ar sutrikimų. Kai kurios valstybės šį pagrindą tiesiogiai įtvirtina Baudžiamojo proceso kodekse. Tik vienos valstybės įstatyme įtvirtina pavyzdinį fizinių arba psichinių trūkumų, galinčių apriboti įtariamąjo teisę į gynybą sąrašą, o kitos – abstraktų. Pavyzdžiui, Lenkijos baudžiamojo proceso kodekso 79 straipsnyje teigiama: „Baudžiamajame procese kaltinamasis privalo turėti gynėją, jeigu <...> b) jis yra kurčias, aklas, nebylys; c) jei yra svarbi priežastis abejoti jo psichikos būkle“.⁵⁹ Fiziniai trūkumai apibrėžti, o psichikos – ne; Albanijos baudžiamojo proceso kodekso 49 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta abstrakti formuluotė: „kai ginamasis turi <...> psichikos ar fizinių trūkumų, neleidžiančių jam savarankiškai apsiginti, gynėjo dalyvavimas yra privalomas“.⁶⁰

O kitos valstybės, pavyzdžiui, Vokietija, tiesiogiai šio pagrindo savo baudžiamojo proceso kodekse neįtvirtina. Kaip ir nurodytos valstybės, ji laikosi nuostatos, kad asmenys, turintys fizinių arba psichikos trūkumų, sutrikimų, yra lengviau pažeidžiama socialinė grupė, tačiau nemano, kad šie trūkumai visada lemia asmens nesugebėjimą tinkamai apsiginti nuo iškilusio įtarimo, kaltinimo. Dėl to Vokietija renkasi šiek tiek kitokį šios nuostatos įtvirtinimo modelį. Vokietijos Baudžiamojo proceso kodekso 140 straipsnio 2 dalyje nurodomas vienas iš būtiniosios gynybos atvejų – jei įtariamasis, kaltinamasis negali pats savarankiškai apsiginti.

⁵⁹ Charter of fundamental Rights of European Union (2000/C364/01). Official Journal of European Communities [interaktyvus]. 2000-12-18 [žiūrėta 2011-10-03]. http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

⁶⁰ http://pbosnia.kentlaw.edu/resources/legal/albania/crim_pro.htm

Vienas iš pagrindų pripažinti įtariamąjį, kaltinamąjį negalinčiu savarankiškai apsiginti, gali būti jo fiziniai arba protiniai, psichikos trūkumai. Tokiems įtariamiesiems, kaltinamiesiems gali būti paskirta valstybinė teisinė pagalba, jeigu jos bus prašoma. O, jei šie asmenys šios pagalbos neprašys, bet teismo pirmininkas matys, jog ji yra būtina siekiant užtikrinti nurodytų asmenų teises ir teisėtus interesus, jis gali savo iniciatyva paskirti ją. Kurčio arba nebylio įtariamojo, kaltinamojo prašymas paskirti jam gynėją privalo būti patenkintas kiekvienu atveju.⁶¹

Lietuvos Baudžiamojo proceso kodeksas yra tiesiogiai įtvirtinti pagrindai ir sąlygos, kai gynėjo dalyvavimas būtinas (Baudžiamojo proceso kodekso 51 str.). Šių atvejų sąrašas nėra baigtinis. Įstatymo leidėjas nurodo, kad gynėjo dalyvavimas gali tapti privalomas ir kitais atvejais, jei be gynėjo pagalbos įtariamojo arba kaltinamojo teisės ir teisėti interesai nebus reikiamai ginami (Baudžiamojo proceso kodekso 51 str. 3 d.).

Norėusi atkreipti dėmesį į baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio turinį, kadangi nagrinėjant šio straipsnio ketvirtąją dalį peršasi išvada, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo paskirti gynėją įtariamajam, jei jo nėra pasikvietęs pats įtariamasis arba jo pavedimu ar sutikimu nėra pakvietę kiti asmenys. Turbūt nekelia abejonių teiginys – gynėjo dalyvavimą privalu užtikrinti ne tik nagrinėjant neregijų, kurčių ir kitų asmenų, dėl fizinių ar psichikos trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą bylas (51 str. 1 d. 2 p.), bet ir tiriant tokio pobūdžio bylas. Toks imperatyvas yra nurodytas 52 straipsnio 2 dalyje: „Ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ir teismui neprivalomas nepilnamečio arba asmens, kuris dėl fizinių ar psichinių trūkumų negali pats pasinaudoti teise į gynybą, taip pat proceso kalbos nemokančio asmens pareikštas atsisakymas gynėjo“. Tačiau šia norma yra reglamentuojamas gynėjo atsisakymo, o ne gynėjo užtikrinimo institutas. Taigi, siekiant suderinti Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio nuostatas su 52 straipsnio 2 dalies nuostatomis, reikėtų patikslinti 51 straipsnio pirmos dalies antrąjį punktą nurodant, kad gynėjo dalyvavimas būtinas tiriant ir nagrinėjant asmenų, dėl fizinių ar psichikos trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą, bylas.

Tačiau įtariamasis turi teisę pasirinkti ir pasikviesti sau tinkamą gynėją. Įtariamojo pavedimu gynėją gali pasikviesti jų atstovai pagal įstatymą arba kiti asmenys, kuriems tai paveda (Baudžiamojo proceso kodekso 50 str. 2 d.). Tokia teise gali pasinaudoti ir įtariamasis, turintis fizinių arba psichikos trūkumų, sutrikimų. Tačiau dėl daugelio priežasčių

⁶¹ Beulke W. Strafprozessrecht. 4., neubearbeitete Auflage. – Heidelberg: Müllers Verl., 2000. P. 79-80.

(finansinių sunkumų, psichikos būklės, kuriai esant ištariamasis negali tinkamai įvertinti savo galimybių ir pan.) gali šia teise nepasinaudoti. Tuomet ikiteisminio tyrimo pareigūnai arba prokurorai privalo skirti gynėją siekdami, kad būtų užtikrintos tokių asmenų teisės ir teisėti interesai. Nepaisant ištariamojo valios bus paskirtas gynėjas, suteikta valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nustatyta tvarka valstybinė teisinė pagalba. Atkreipiu dėmesį į nurodyto įstatymo 17 straipsnį: „Kai būtinąjį gynėjo dalyvavimą baudžiamųjų bylų procese nustato Baudžiamojo proceso kodeksas, ištariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo sutikimu skiriama valstybinė teisinė pagalba“. Jei ištariamasis, turintis fizinių arba psichinių trūkumų, atsisako gynėjo ikiteisminio tyrimo, pareigūnas arba prokuroras gali nepriimti tokio atsisakymo. Atsisakymas nepriimtinas tuomet, kai pagrįstai manoma, kad dėl fizinių ar psichikos trūkumų ištariamasis negalės pats įgyvendinti teisės į gynybą, t. y. nedalyvaujant gynėjui iš esmės bus suvaržyta jo teisė į gynybą (Baudžiamojo proceso kodekso 52 str. 2 d.). Tokiu atveju jam bus paskirta valstybinė teisinė pagalba nepaisant jo išreikštos valios. Jei ištariamasis, turintis fizinių arba psichikos trūkumų pats turi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti, žinoma, jis gali atsisakyti nuo valstybinės teisinės pagalbos ir pasikviesti sau tinkamą gynėją. Suteikiant valstybinę teisinę pagalbą, ištariamasis nepraranda teisės pasirinkti gynėją, t. y. sutikti arba nesutikti dėl konkretaus gynėjo paskyrimo. Tačiau ir šiuo atveju jo galimybės pasirinkti yra gana ribotos. Jeigu asmuo, ištariamasis nenurodo konkretaus Advokato ar jo nurodytas advokatas nesutinka teikti valstybinės teisinės pagalbos, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras, kurio žinioje yra byla, priima sprendimą dėl tokios pagalbos teikimo ištariamajam ir užtikrina jam tokios pagalbos teikimą tik atitinkamos vietovės koordinatoriaus teikimu. Esant būtinybei suteikti neatidėliotiną valstybinę teisinę pagalbą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras užtikrina tokią pagalbą pagal atitinkamos vietovės Advokatų budėjimo sąrašą.⁶²

Ištariamieji, turintys psichikos trūkumų, sutrikimų, dažniausiai negali įgyvendinti savo teisę į gynybą. Įvairaus pobūdžio sutrikimai gali panaikinti arba apriboti asmens sugebėjimą teisingai suvokti bylai svarbias aplinkybes, iš esmės suprasti, kas vyksta tyrimo ir teismo metu, duoti parodymus, pateikti prašymus ir bylai reikšmingus duomenis, aiškiai suprasti teisiškai svarbias nusikaltimo aplinkybes ir pan. Dėl šios priežasties gynėjui dalyvauti būtina, nes jis tampa svarbiu tokių ištariamųjų teisių įgyvendinimo garantu.

⁶² Bendras kelių žinybų įsakymas Nr. 330/553/15 „Dėl advokato arba advokato padėjėjo paskyrimo teikti valstybinę teisinę pagalbą bylų procese tvarkos patvirtinimo“, 2002 m. lapkričio 28 d./Valstybės žinios, 2003, Nr. 3–81.

Baudžiamasis proceso kodeksas nevienodai įvardina būtino gynėjo dalyvavimo užtikrinimo pagrindus bylose, kuriose įtariamieji yra asmenys, turintys psichikos trūkumų, sutrikimų. Diskutuotina – nuo kurio momento būtina užtikrinti gynėjo dalyvavimą, aktualus ir šiandien.

Ikiteisminis tyrimas baudžiamosiose bylose, kuriose įtariamieji yra asmenys, turintys psichikos trūkumų, sutrikimų, gali vykti bendra tvarka arba toks tyrimas gali virsti priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesu, jeigu ikiteisminio tyrimo metu nustatoma, kad asmuo nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas arba po nusikalstamos veikos padarymo jam sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės arba jų valdyti (Baudžiamojo proceso kodekso 393 str. 1 d.). Baudžiamosiose bylose, kuriose įtariamieji yra asmenys, turintys psichikos trūkumų, bet pripažinti pakaltinamais, būtinas gynėjo dalyvavimas užtikrinamas atsižvelgiant į Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 4 dalies bei 52 straipsnio 2 dalies nuostatas. Šiuo atveju gynėjas paskiriamas paaiškęs, kad dėl esamų trūkumų įtariamasis negali pasinaudoti savo teise į gynybą. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese gynėjo dalyvavimas būtinas nuo nutarties skirti psichiatrijos ekspertizę priėmimo momento, jeigu jis anksčiau nedalyvavo byloje bendrais pagrindais (Baudžiamojo proceso kodekso 396 str. 3 d.). Tačiau nevienoda reglamentacija yra diskutuotina. Psichiatrijos ekspertizė dažniausiai jau atliekama tyrimo pabaigoje, kai surinkta nemažai duomenų, reikšmingų bylai, be to, rodančių, kad kaip tik šis asmuo padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, dėl kurio atliekamas tyrimas (Baudžiamojo proceso kodekso 396 str. 1 d.). Galima situacija, kai tyrimo metu jau buvo atliekami procesiniai veiksmai su įtariamuoju, kuris iki nutarties skirti psichiatrijos ekspertizę nebuvo pasikvietęs gynėjo. Diskutuotina ar negali turėti įtakos tolesnei veiksmingai įtariamojo gynybai, kai gynėjas pradėtų dalyvauti procese tik nuo nutarties priėmimo momento.

Kiekviena pagrįsta abejonė dėl įtariamojo psichikos būklės, o ne pripažintas nepakaltinamumas, ribotas pakaltinamumas arba negalėjimas suvokti savo veiksmų esmės arba jų valdyti ikiteisminio tyrimo metu turėtų garantuoti būtiną gynėjo dalyvavimą ikiteisminio tyrimo metu. Atribojimas pakaltinamųjų, bet turinčių psichikos trūkumų nuo nepakaltinamųjų arba ribotai pakaltinamųjų neturėtų daryti įtakos asmens teisei į gynybą, t. y. neteisinga užtikrinti arba neužtikrinti būtiną gynėjo dalyvavimą atsižvelgiant į tokį atribojimą. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai arba prokurorai, atlikdami procesinius veiksmus, turinčius tiesioginės reikšmės įtariamojo procesiniam statusui ir gynybos galimybėms, privalo patikrinti, ar neturi įtariamasis kokių nors psichikos būklės sutrikimų, paskirti gynėją

įtariamajam, jei pagrįstai manoma, kad šie trūkumai, sutrikimai turi neigiamos įtakos jo gynybos galimybėms ir jokių būdu ne vėliau kaip nuo sulaikymo arba pirmosios apklausos momento, atsižvelgiant į Baudžiamojo proceso kodekso 50 straipsnio 1 dalies reikalavimus.

Gynėjas privalo panaudoti visas įstatymuose nurodytas gynybos priemones ir būdus, kad būtų nustatytos aplinkybės, teisinančios ginamąjį arba lengvinančios jo atsakomybę, ir teikti ginamajam reikiamą teisinę pagalbą (Baudžiamojo proceso kodekso 48 str. 2 d. 1 p.). Įstatymai suteikia visumą teisių, leidžiančių realiai įgyvendinti gynybą. Pagrindinės gynėjo teisės nurodomos Baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalyje, jos apibūdinamos atskiruose Baudžiamojo proceso kodekso straipsniuose. Viena iš svarbiausių gynėjo teisių – dalyvauti veiksmuose, kurie atliekami su įtariamuoju, taip pat įtariamojo, jo gynėjo prašymu atliekamuose veiksmuose (Baudžiamojo proceso kodekso 48 str. 1 d. 4 p.). Tačiau abejotina, ar gynėjas, kurio dalyvavimas ikiteisminio tyrimo metu pripažintas būtinu, savo nuožiūra galėtų spręsti, dalyvauti ar ne tyrimo veiksmuose, kuris atliekamas su jo ginamuoju, turinčiu fizinių arba psichikos trūkumų, sutrikimų. Ir gynėjui paskirta pareiga (Baudžiamojo proceso kodekso 48 str. 2 d. 1 p.), ir įtariamųjų padėtis, nulemta nurodytų sutrikimų, reikalauja, kad šiuo atveju teisė taptų jų pareiga. Tačiau Baudžiamasis proceso kodeksas tai įtvirtinta kaip teisė, o ne kaip pareiga.

Užtikrinti gynybos galimybes tyrimo veiksmų metu įpareigoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui. Tačiau Baudžiamojo proceso kodekse nėra tiesiogiai įtvirtintas būtinumas ar pareiga atlikti tyrimo veiksmą su įtariamuoju, turinčiu fizinių arba psichikos trūkumų, sutrikimų tik dalyvaujant gynėjui. Kai kurie Baudžiamojo proceso mokslo plėtotojai mano, kad siekiant užtikrinti įtariamųjų, turinčių fizinių arba psichikos trūkumų, sutrikimų teises ir teisėtus interesus, pačiame Baudžiamojo proceso įstatyme reikėtų tiesiogiai įtvirtinti atvejus, kai tyrimo veiksmą būtina atlikti tik gynėjo akivaizdoje. Tačiau šios problemos tyrinėtojos N. A. Dreminos nuomone, tokia pozicija, per daug kategoriška, patiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams arba prokurorams vis dėlto turi būti palikta pasirinkimo laisvė sprendžiant būtino gynėjo dalyvavimo tyrimo veiksmo metu klausimą.⁶³

Siekiant išvengti „formalios gynybos“, kai paskirtas gynėjas atlieka savo gynybos pareigas, dalyvaudamas tik pirmoje įtariamojo apklausoje ir baigus ikiteisminį tyrimą, susipažindamas su tyrimo duomenimis, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras

⁶³ Дремина Н. А. Проблемы профессиональной защиты по делам о применении принудительных мер медицинского характера. Дисс. канд. юрид. наук. – Одесса, 1991. Р. 133.

privalo užtikrinti gynėjo dalyvavimą ir kituose tyrimo veiksmuose, atliekamuose su įtariamuoju. Įtariamojo gynybos galimybėms tiesioginės įtakos turi ne tik jo apklausa, kurios metu tiesiogiai įgyvendinama teisė duoti parodymus, – svarbi gynybos garantija, bet ir kiti tyrimo veiksmai gali būti reikšmingi tokio asmens gynybos galimybėms. Pavyzdžiui, įtariamasis dėl kai kurių fizinių arba psichikos trūkumų, sutrikimų gali nepasinaudoti savo teisėmis skiriant ekspertizę (Baudžiamojo proceso kodekso 209 str. 1 d.): sutrikusio intelekto asmenys negali suformuluoti logiškai pagrįstų prašymų dėl klausimų ekspertui, kartais gali iš viso nesuprasti ekspertizės skyrimo esmės; visiškai akli negali patys tiesiogiai susipažinti su ekspertizės aktu (Baudžiamojo proceso kodekso 211 str.) ir pan. Būtinąs gynėjo dalyvavimas ir atliekant parodymų patikrinimą vietoje, eksperimentą, parodymą atpažinti bei kitus tyrimo veiksmus, kurie pagrįsti sudėtingais suvokimo ir vertinimo procesais, nes dėl kai kurių fizinių arba psichikos trūkumų, sutrikimų įtariamojo gebėjimas suvokti ir įvertinti gali būti visiškai arba iš dalies išnykęs. Taigi siekdami išvengti galimų įtariamųjų, turinčių fizinių arba psichikos trūkumų, sutrikimų procesinių teisų suvaržymų bei užtikrinti aktyvų gynėjo dalyvavimą šios kategorijos bylose, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras, atlikdamas tyrimo veiksmus su šiais įtariamaisiais, privalo užtikrinti gynėjo dalyvavimą, tačiau nebūtinai kiekvienu atveju. Tik įvertinęs esamų fizinių arba psichikos trūkumų, sutrikimų pobūdį, sunkumo laipsnį ir pan., jų įtaką gynybos galimybėms privalo informuoti gynėją, kur ir kada veiksmas atliktas. Kviečiamas gynėjas privalo atvykti (Baudžiamojo proceso kodekso 48 str. 2 d. 2 p.).

Civilinis, administracinis procesas. Atstovavimas teisme – savarankiškas Civilinio proceso institutas, kurio tikslas yra užtikrinti tinkamą byloje dalyvaujančių asmenų subjektyvinių teisių ir įstatymo saugomų interesų apsaugą bei gynybą.

1964 m.. Civilinio proceso kodekse numatyta, kad atstovu teisme gali būti kiekvienas asmuo, pateikęs įgaliotojo valią patvirtinančius dokumentus. Naujasis Civilinio proceso kodeksas susiaurino asmenų, galinčių būti atstovais pagal pavedimą, sąrašą. Šių dienų civilinio proceso kodekso 56 straipsnyje sakoma, kad atstovauti teisme pagal pavedimą galės tik advokatai ir advokatų padėjėjai. Tačiau, daroma išimtis asmenims, turintiems aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, kai jie atstovauja savo artimiems giminiams arba sutuoktiniui, kai atstovauja vienas iš bendrininkų kitų bendrininkų pavedimu, taip pat kai profesinės sąjungos atstovauja savo nariams darbo teisinių santykių bylose. Kiti asmenys galės būti atstovai pagal pavedimą tik kartu su advokatais arba advokatų padėjėjais. Pagal Civilinio proceso kodekso 55 straipsnį juridiniams asmenims atstovauti galės tik juridinio

asmens darbuotojai (apeliacinėje ir kasacinėje instancijose – turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą), advokatai arba advokatų padėjėjai. Įsigaliojus naujojo Civilinio proceso kodekso nuostatomis teisinių paslaugų įmonių teisininkai ir kiti asmenys, prieš tai galėję būti atstovais pagal pavedimą, neteks šios teisės. Šių normų redakcija sukėlė teisininkų didžiulį nepasitenkinimą. Jie kaltino įstatymų leidėją dirbtiniu advokatūros monopolio kūrimu, plėtimu ir jų teisių pažeidimu. Seimui buvo pateiktas net atskiras Teisininko privačios profesinės veiklos įstatymo projektas. Privačios profesinės veiklos Įstatymo projektu siekta panaikinti Lietuvos advokatūros instituciją ją pakeičiant privataus teisininko institutu ir nustatant, kad privačia teisine veikla gali verstis tik teisinių paslaugų įmonę įsteigę teisininkai. Minėtas projektas buvo svarstytas Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių bei Teisės ir teisėtvarkos komitetuose. Buvo nutarta, kad teisinės formos požiūriu projektas turėtų būti tobulinamas, o turinio požiūriu neturėtų būti Seime svarstomas, kol Seimas nenusprendė keisti šalies teisinės reformos metmenų.⁶⁴ Taigi naujojo Civilinio proceso kodekso nuostata, suteikianti teisę tik advokatams būti atstovais pagal pavedimą, atsirado ne spontaniškai. Jau 1998 m. Teisinės sistemos reformos metmenų redakcijoje nurodoma, kad teisinės pagalbos kokybei ir efektyvumui teisme užtikrinti sudaromos sąlygos bei skatinama įgyvendinti nuostatą, pagal kurią fiziniams asmenims teismuose atstovautų advokatai. Asmenims, turintiems Teisingumo ministerijos išduotą licenciją, sudaromos lengvatinės sąlygos tapti advokatais.⁶⁵

Civilinio proceso kodekso 39 straipsnyje numatyta, kad šaliai, neturinčiai Civilinio procesinio veiksnio ir atstovo pagal įstatymą arba neturinčiai jai atstovaujančio organo, arba kurios gyvenamoji ir darbo vieta nežinoma, priešingos šalies, siekiančios atlikti skubius procesinius veiksmus, prašymu teismas gali paskirti kuratorių, kuris konkrečioje byloje veikia kaip atstovas pagal įstatymą.

Kuratoriaus įgaliojimai pasibaigia išnykus aplinkybėms, kurių pagrindu jis buvo paskirtas, arba paskyrus šalies atstovą pagal įstatymą. Taigi kuratorius yra laikina figūra Civiliniame procese. Nėra iki galo aiškus kuratoriaus įgaliojimų tęstinumo klausimas, kai vis dėlto neišnyksta aplinkybės, dėl kurių kuratorius buvo paskirtas, pavyzdžiui, taip ir lieka nežinoma šalies gyvenamoji ar darbo vieta. Be to, įstatymų leidėjas aiškiai nenurodė, ar kuratorius gali atstovauti šaliai visose Civilinio proceso stadijose, ar tik kai kuriose stadijose,

⁶⁴ 2002 m. spalio 16 d. Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komiteto išvada Nr. 34 „Dėl teisininko privačios profesinės veiklos įstatymo projekto“. P. 9.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“//Valstybės žinios, 1998. Nr. 61–1736.

atliekant konkrečius procesinius veiksmus, pavyzdžiui, įteikiant procesinius dokumentus, vykdomo proceso metu, kai skolininko buvimo vieta nežinoma, tačiau yra skolininko turto. Pagal Civilinio proceso kodeksą kuratoriaus darbo atlyginimo klausimas bus išspręstas Vyriausybei arba jos įgaliotai institucijai patvirtinus kuratoriaus atlyginimo už atstovavimą tvarką ir įkainius. Atstovavimo išlaidas privalės iš anksto, t. y. prieš tai, kai kuratorius pradės vykdyti savo pareigas, apmokėti šalis, kurios iniciatyva kuratorius buvo paskirtas.

Civilinio proceso kodeksas nurodo, kad kuratoriumi gali būti paskirtas tik fizinis asmuo ir tik jam sutikus, taip pat, kad juo negali būti skiriamas asmuo, turintis teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, jeigu šis suinteresuotumas yra priešingas atstovaujamosios šalies interesams. Tačiau įstatymas nenurodo, kas siūlo kuratoriaus kandidatūrą – ar teismas, ar prašanti paskirti kuratorių šalis, taip pat neaiškūs kuratoriaus kvalifikacijos, atsakomybės už netinkamą pareigų atlikimą klausimai.

Kitaip nei 1964 m. civilinis proceso kodeksas, naujojo Civilinio proceso kodekso 51 straipsnio trečiojoje dalyje nurodoma, kad šio Kodekso bei Civilinio kodekso nustatytais atvejais asmuo privalo turėti byloje advokatą. Taigi Civiliniame proceso kodekso įtvirtinamas privalomas advokato dalyvavimas kai kurių kategorijų bylose. Būtinasis advokato dalyvavimas numatytas priverstinio akcijų (dalių, pajų) pardavimo bylose (Civilinis kodeksas 2.115 str. 3 d.) ir juridinio asmens tyrimo bylose (Civilinis kodeksas 2.126 str. 3 d.). Ši naujovė tam tikra prasme perkeliama ir į kasacinį procesą. Naujojo Civilinio proceso kodekso 347 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad kasacinį skundą gali surašyti tik advokatas. Išimtis daroma tik juridiniams asmenims: tokį skundą gali surašyti juridinių asmenų darbuotojai, turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, bei fiziniai asmenys, turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, kai jie atstovauja savo interesams. Prie kasacinio skundo turi būti pridedami įrodymai, patvirtinantys skundą surašiusio asmens teisinę kvalifikaciją.

Privalomas advokato dalyvavimas užtikrins kvalifikuotą atstovavimą bylų procesuose, kuriuose ypač svarbios profesionalios, kvalifikuotos žinios. Privalomasis advokato dalyvavimas įtvirtintas ir kai kurių Europos valstybių civilinio proceso teisėse. Pavyzdžiui, Vokietijoje savo interesams pati šalis gali atstovauti tik žemiausios grandies teismuose. Aukštesnių grandžių teismuose įtvirtintas privalomas advokato dalyvavimas. Austrijoje pati šalis savo interesams gali atstovauti tik tais atvejais, kai ginčo suma yra nedidelė. Kitais atvejais yra numatytas privalomas advokato dalyvavimas.

Advokato arba advokato padėjėjo ir kito atstovo pagalbai apmokėti išlaidos 1964 m. Civilinio proceso kodekse nėra priskiriamos teismo išlaidoms. Ši įstatymo leidėjo nuostata aiškinama tuo, kad „teismo išlaidos kyla tiesiogiai iš paties civilinio proceso eigos teisinio reglamentavimo ir nepriklauso nuo proceso šalių valios. Tuo tarpu išlaidų advokato pagalbai atsiradimą dažniausiai lemia proceso šalies, kuri samdosi advokatą siekdama geriau apginti savo teises, valia“.⁶⁶

Nepabrėžiant šių skirtumų, teismo išlaidos ir išlaidos advokato pagalbai apmokėti yra panašios. Šių išlaidų rūšys kyla dėl civilinės bylos nagrinėjimo teisme ir yra neatsiejamai susijusios su nagrinėjama byla. Jų paskirstymas proceso subjektams vykdomas pagal analogišką bendrąjį principą – pareiga kompensuoti procesą laimėjusios šalies ir valstybės išlaidas tenka bylą pralaimėjusiai šaliai.⁶⁷

Atsižvelgęs į minėtus panašumus įstatymų leidėjas naujajame Civilinio proceso kodekse išlaidas advokato ir advokato padėjėjo pagalbai apmokėti priskyrė išlaidoms, susijusioms su bylos nagrinėjimu.

Priėmus naująjį Civilinį proceso kodeksą atstovavimo institute buvo padaryta daug pakeitimų. Pagrindinėmis šio instituto naujovėmis reikėtų laikyti tai, kad:

- 1) pateikiamas baigtinis sąrašas asmenų, galinčių būti atstovais pagal pavedimą. Fiziniais asmenimis pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą galės atstovauti tik advokatai ir advokatų padėjėjai, išskyrus tuos atvejus, kai asmenys, turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą, atstovauja savo artimiems giminaičiams arba sutuoktiniui; kai atstovauja vienas bendrininkas kitų bendrininkų pavedimu, taip pat kai profesinės sąjungos atstovauja savo nariams darbo teisinių santykių bylose;
- 2) tarp proceso dalyvių atsiranda kuratorius, kuris gali būti šalies, siekiančios atlikti skubius procesinius veiksmus, prašymu teismo paskirtas trim atvejais: šaliai, neturinčiai civilinio procesinio veiksnio ir atstovo pagal įstatymą, taip pat šaliai, neturinčiai jai atstovaujančio organo arba kai nežinoma šalies gyvenamoji arba darbo vieta;
- 3) nustatyti privalomo advokato dalyvavimo byloje atvejai;
- 4) išlaidos advokato arba advokato padėjėjo teisinei pagalbai apmokėti priskirtos prie bylinėjimosi išlaidų;

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje AB „Kasyba“ v. AB „Lietuvos taupomasis bankas“, Nr. 3K–7–861/2001, kategorija 84; 88; 90; 92; 95.1; 107.2.2. P. 3.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje AB „Kasyba“ v. AB „Lietuvos taupomasis bankas“, Nr. 3K–7–861/2001, kategorija 84; 88; 90; 92; 95.1; 107.2.2. P. 3.

- 5) įvedami trys nauji procesinių dokumentų įteikimo atvejai: įteikimas atstovui, įteikimas advokatui ir įteikimas kuratoriui, reformuotas procesinių dokumentų įteikimas bendrininkavimo atveju;
- 6) įtvirtinama galimybė teismui pasiūlyti asmenims pasirūpinti, kad jiems būtų atstovaujama procese;
- 7) kai šalis byloje turi advokatą, teismo pareiga išaiškinti teises ir pareigas perkeliama advokatui;
- 8) įvedamas naujas pasirengimo bylos nagrinėjimui teisme rašytinis būdas, t. y. pasirengimas paruošiamųjų dokumentų būdu, kuris privalomai teismo turi būti taikomas tinkamai atstovaujamų juridinių asmenų bylose ir fizinių asmenų bylose, kuriose abiem šalims atstovauja advokatai arba advokatų padėjėjai.

Administraciniame procese atstovais teisme paprastai būna advokatai. Advokato arba advokato padėjėjo įgaliojimai patvirtinami advokato arba advokato padėjėjo orderiu arba su klientu pasirašyta sutartimi. Kitų atstovų įgaliojimai turi būti nurodyti įgaliojime, išduotame ir įformintame Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka.

Atstovai pagal įstatymą atlieka atstovaujamųjų vardu visus procesinius veiksmus, kuriuos atlikti teisė priklauso atstovaujamiesiems; kartu čia taikomi apribojimai, kuriuos numato įstatymas. Atstovai pagal įstatymą gali pavesti bylą vesti teisme kitam asmeniui, jų pasirinktam atstovu.

3. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS TEIKIMO TEISINĖS IR SOCIALINĖS PROBLEMOS

3.1. Empirinio tyrimo metodika ir organizavimas

EMPIRINIO TYRIMO OBJEKTAS - Valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos teikimo teisinis reguliavimas.

TYRIMO TIKSLAS. Sužinoti nemokamai advokatų paslaugomis pasinaudojusių gyventojų nuomonę apie antrinę teisinę pagalbą, įvertinti suteiktų paslaugų kokybę bei poreikį, išsiaiškinti, kokios problemos kyla asmenims naudojantis šia pagalba, ir numatyti galimybes, kaip būtų galima gerinti paslaugų teikimą ir prieinamumą gyventojams.

TYRIMO METODAI IR PRIEMONĖS. Empirinis tyrimas. Temai atskleisti pasirinktas kiekybinio tyrimo metodas – anketinė apklausa. Klausimynu siekiama sužinoti asmenų, pasinaudojusių antrine teisine pagalba, nuomonę apie Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos reikšmę ir pasinaudojimo pakankamumą, siekiant atsakyti į probleminius tyrimo klausimus bei iškeltą hipotezę.

Kiekybinė duomenų analizė. Atliktai apklausai apdoroti panaudota aprašomoji statistika – kiekybinis duomenų apdorojimas išsamiais skaičiavimams (duomenų grupavimas, statistinių charakteristikų skaičiavimas, grafinis stebėjimų skaičiavimas), naudojant Microsoft Excel programa.

Tyrimo instrumentas. Apklausos anketą sudaro 20 klausimų (žr. Priedas Nr. 1. Anketa). Sudarant anketą buvo pasirinkti ir atviri klausimai, kur respondentas galėjo laisvai išsakyti nuomonę, ir uždari klausimai, kur atsakymą reikėjo tik pasirinkti (taip/ne). Anketos klausimai suskirstyti į tris dalis: keturi klausimai (įvadiniai) formuluojami trumpai ir aiškiai, vienuolika uždaro tipo klausimų formuluojami nuomonei apie advokato darbą sužinoti, o penki likę klausimai skirti Valstybės garantuojamo teisinės pagalbos tarnybos darbui įvertinti.

TYRIMO EIGA. Apklausa buvo vykdoma telefonu. Interviu metu dėmesys buvo skiriamas ir pokalbio atmosferai. Nuo jos priklauso, kaip jausis respondentas, o nuo respondento jausenos – kiek laisvai jis reikš savo mintis, kiek atvirai kalbės. Tai turi tiesioginės įtakos

renkamai informacijai. Tiriant nepakankamos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos problemą, buvo atliekama paprastoji atsitiktinė respondentų apklausa. Apklausos tikslinė grupė (populiacija) - asmenys, 2011 metais nemokamai pasinaudoję valstybės teikiama antrine teisine pagalba (advokatų paslaugomis).

TYRIMO ETIKA. Atliekant kiekybinį tyrimą svarbu atsižvelgti į pagrindinius tyrimo etikos principus:

1. tiriamasis tyrime turi dalyvauti tik laisvanoriškai.
2. tyrėjas tiriamajam turi atskleisti tyrimo esmę.
3. tyrėjas turi stengtis apsaugoti tiriamąjį nuo galimos žalos.
4. tyrėjas turi apsaugoti gautos informacijos konfidencialumą.
5. tyrėjas turi užtikrinti tiriamojo anonimiškumą.

Jie nebuvo sunkiai įgyvendinami, problema kilo tik dėl informacijos stokos apie pačio tyrimo esmę, duomenų panaudojimą, nes anketoje įvardijamas tik pagrindinis tikslas, kam renkami tokie duomenys. Tačiau visiškai apsaugo nuo konfidencialumo ir anonimiškumo pažeidimo, taip pat respondentas nepatiria jokio psichologinio spaudimo. O jei įtaria, kad kažkuriuo klausimu gali būti pažeistos jo teisės ar privatumas, laisva valia galėjo atsisakyti į pateiktus anketo klausimus.

REZULTATŲ NAUDA. Atliktos apklausos rezultatai leidžia nustyti, kad kiekvieno žmogaus teisių gynimas yra demokratinės visuomenės pagrindas. Akcentuoju, kad teisė į gynybą turi būti efektyvi, o ne formali. Apibendrinant tyrimo duomenis apie antrinę pagalbą galima teigti, kad gyventojų informuotumo apie antrinę teisinės pagalbos paslaugas lygis nėra pakankamai aukštas, taip pat ne visi praktiškai gali efektyviai pasinaudoti Valstybės garantuojama teisine pagalba.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba antrinę teisinę pagalbą teikia jai priskirtoje Vilniaus teritorijoje, todėl apklausoje dalyvavo asmenys iš 10-ies Vilniaus apygardai priklausančių miestų ir rajonų: Šiaulių miesto bei rajono, Telšių, Mažeikių, Akmenės, Pakruojio, Radviliškio, Joniškio, Raseinių, Kelmės rajonų. Apklausos metu, pagal Vilniaus Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos pateiktus duomenis, buvo skambinama tiems žmonėms,

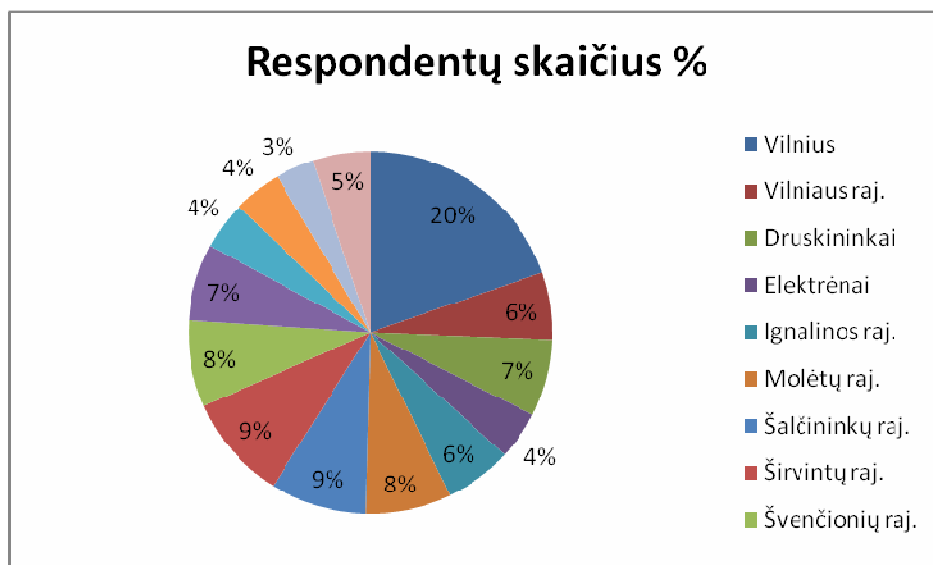
kuriems buvo paskirti advokatai teikti nemokamas ar 50 procentų kompensuojamas teisinės paslaugas. Jie buvo apklausti telefonu, jų atsakymai užrašyti anketoje.

Apklausą atliko Mykolo Romerio universiteto Teisės ir valdymo nuolatinių studijų studentė Laura Jaruševičiūtė. Vieno interviu trukmė vidutiniškai truko nuo 8 iki 12 minučių.

2010 metais Vilniaus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba per du pirmus ketvirčius gavo 13032 prašymus suteikti nemokamą antrinę teisinę pagalbą – advokato paslaugas. Atliekant apklausą, iš 299 asmenų, pasinaudojusių nemokamomis advokato paslaugomis, nurodytu telefonu prisiskambinti pavyko 117 asmenų. Kiti abonentai dėl vienokių ar kitokių priežasčių buvo nepasiekiami.

Iš viso buvo apklausta 117 respondentų iš Vilniaus apygardai priskirtų miestų ir rajonų (žr. 1 pav.):

1 paveikslas. Respondentų skaičius pagal miestą ar rajoną

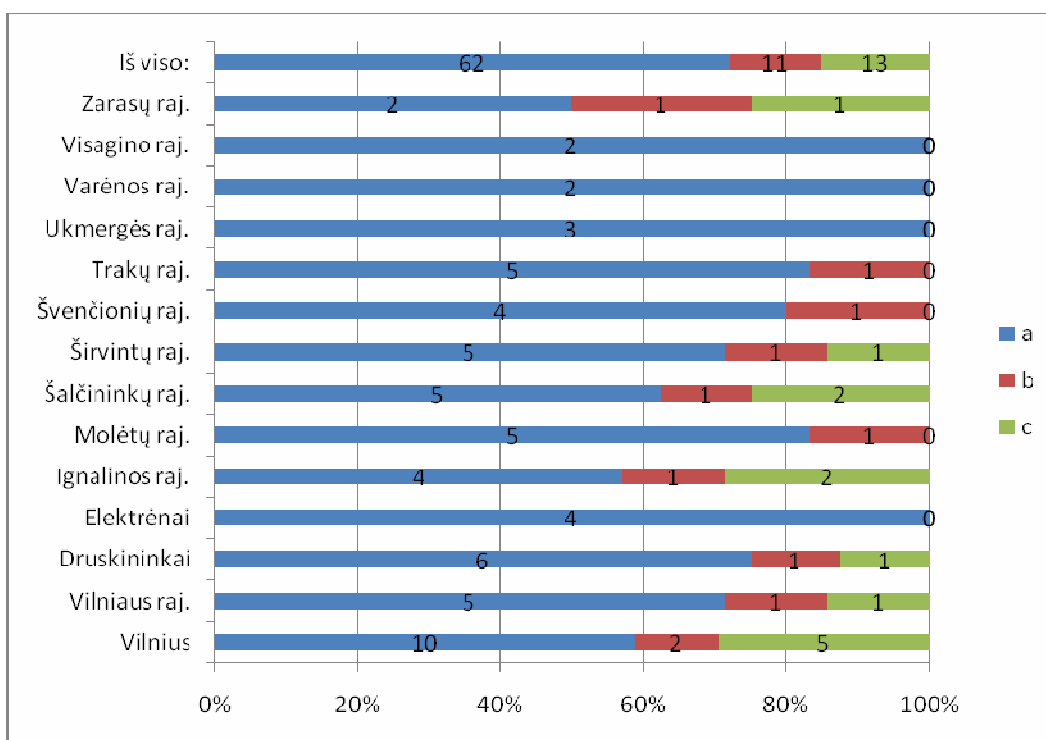
3.2. Apklausos rezultatų analizė

Advokatų suteiktų paslaugų vertinimas. Daugiausiai anketoje buvo pateikta klausimų apie advokato, teikiančio antrinę teisinę pagalbą, darbą. Buvo svarbu išsiaiškinti, ar paskirtas advokatas greitai susitinka su teisinės pagalbos klientu, ar skiria pakankamai laiko išklausti

klientą, įsigilinti į jo problemą, kaip bendrauja, bendradarbiauja ar pataria, kaip geriau išspręsti problemą, t.y. advokatas įvertina, ar yra pagrindo kreiptis į teismą, ar byla perspektyvi ir t.t.

Analizuojant atliktos apklausos rezultatus, pastebėta, kad beveik 61,5 proc. respondentų atsakė, kad advokatai su jais susitiko ar bent telefonu susisiekė greitai, maždaug per vieną savaitę. Kiek ilgiau užtruko (apie 2 savaites) pirmasis susitikimas su Zarasų, Varėnos, Ukmergės, Trakų Švenčionių, Širvintų, Šalčininkų, Molėtų, Ignalinos, Elektrėnų, Druskininkų ir Vilniaus mieste dirbančiais advokatais (8 proc. apklaustųjų). Kiek ilgiau, iki 3 savaičių uždelsė Varėnos ir Visagino rajonuose dirbantys advokatai, tokių buvo apie 23 proc. (žr. 2 pav.)

2 paveikslas. Kaip greitai advokatas susitiko su klientu?

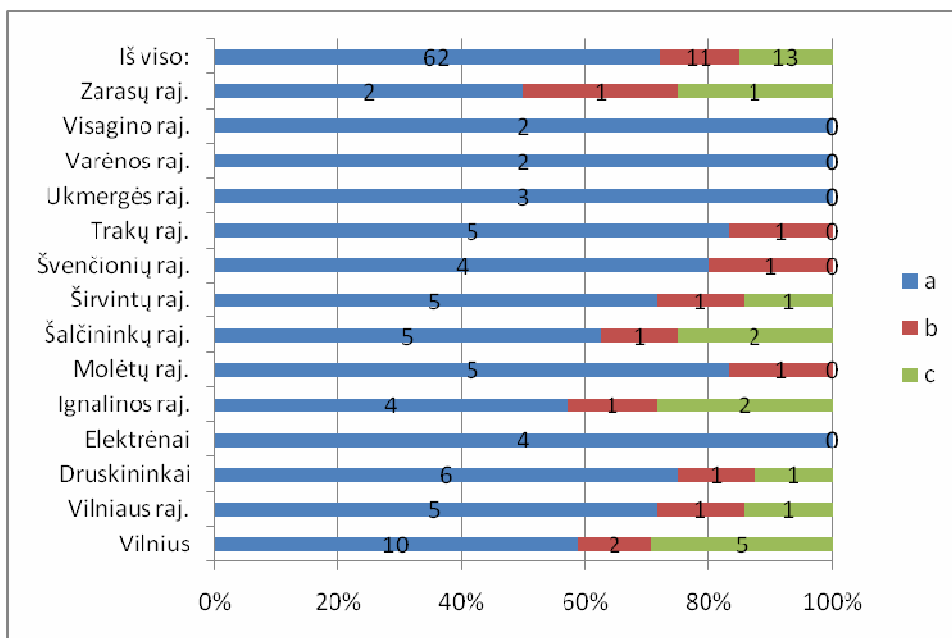

a – per 1 savaitę; b – per 2 savaites; c – per 3 savaites; d – atsisakė antrinės teisinės pagalbos.

63 proc. respondentų teigė, kad valstybinės pagalbos advokatai, teikiantys antrinę teisinę pagalbą, skyrė pakankamai laiko išklaudyti juos, įsigilinti į jų problemą: „stengėsi, buvo supratingas, malonus ir mandagus“, „tinkamai išaiškino, patarė, kalbėjo suprantama teisine kalba“, „nuoširdžiai, įsijautė į mano sunkią situaciją“.

Beveik 27 proc. apklaustųjų skundėsi, kad teisinės pagalbos advokatai nepakankamai išklausė ir neįsigilino į jų problemas: „advokatas „buvo neatidus ir išsiblaškęs, negalėjo susikaupti, buvo sunku bendradarbiauti“. Ypatingai skundėsi Visagino rajono gyventojai, kad „advokatas keistai, nemandagiai, nenoriai bendravo“, „pasyvus mąstymas, nesuinteresuotas darbu, atmestinais dirbo, susitikimai buvo labai trumpi, neproduktyvūs“, „reikėjo skubiai pateikti dokumentus teismui, bet advokatas nepateikė, numatytą laiką praleido“, „jokių patarimų nedavė, nepasakė iš karto, kokių pažymų reikia surinkti, atsainiai žiūri į problemą“, „per metus laiko nesugebėjo išnagrinėti problemos dėl žemės“. Ignalinos rajono gyventojai skundėsi, kad „advokatas bendrauja tik teisiniais terminais, nesupranta, prašo negaišinti jam laiko“. Šalčininkų raj. gyventojai guodėsi dėl advokatų laiko stokos: „advokatas neturi laiko mano problemoms, o terminai baigiasi“, „keletas mėnesių negali prisiskambinti, advokatas neatsiliepia, negaliu su advokatu susitikti“, „labai advokatas užsiėmęs, nepraneša, nesusitariame dėl susitikimo laiko“. Trakų rajono gyventojai pageidautų, kad „advokatai rastų daugiau laiko ir dirbtų su paskirta byla“ (žr. 3 pav.).

3 paveikslas. Ar advokatas skyrė pakankamai laiko įsigilinti į problemą?

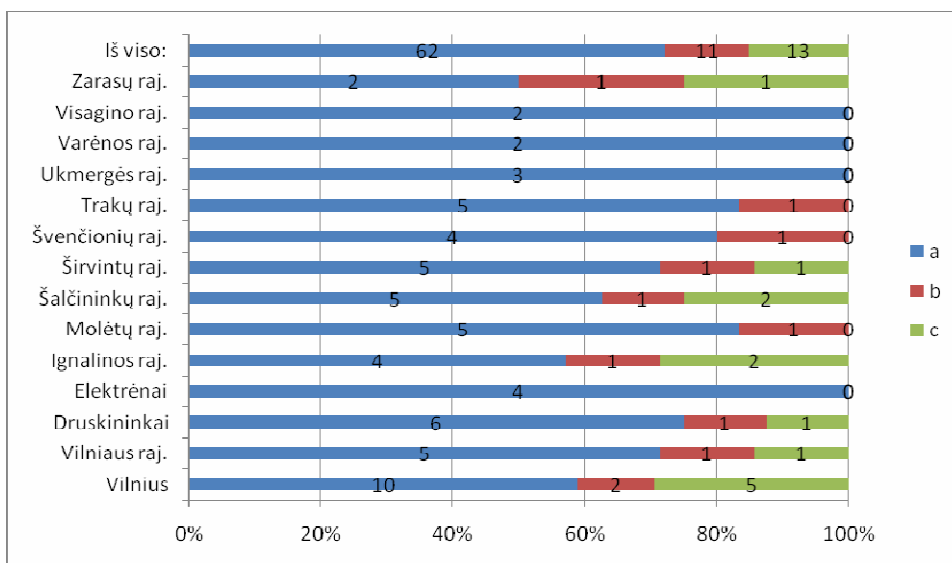

a – taip; b – ne; c – nežinau.

Apie advokato kvalifikaciją žmonės kalbėjo atsargiai, kadangi jie neturi tam tikrų teisinių žinių ir advokatų kvalifikaciją įvertino gerai tie, kuriems advokatas padėjo išspręsti problemą jo naudai, kuriems advokatai padarė gerą, protingo, išsilavinusio, kvalifikuoto teisininko įspūdį (50 proc. respondentų): „malonus žmogus, lengvai bendrauja, aiškiai kalba, labai išsamiai pateikia visą reikiamą informaciją“, „šauni, gera advokatė, nuoširdi“, „advokatas laiku parengė reikiamus dokumentus, liko pateikti suteikta kvalifikuota antrinė teisine pagalba“. Vienoje anketoje net pateiktas siūlymas skatinti advokatus už gerą darbą.

Beveik 41 proc. apklaustųjų teisinės pagalbos advokato kvalifikacija netenkino: „galėtų turėti daugiau profesinės kompetencijos“. Atkreiptinas dėmesys į vyraujančią nuomonę tarp Ignalinos raj. gyventojų, teigiama, kad „advokatai yra šališki, jei moka valstybė, tai į bylą žiūri atsainiai, nėra nieko kokybiško, kas yra nemokama. Valdiškas advokatas valdiškai žiūri į darbą, advokatai dėl didelio darbo krūvio, neįsigilina į bylos esmę, atstovauja jų interesams atsainiai“. Griežta ir Vilniaus rajono gyventojų, pasinaudojusių nemokamo advokato paslaugomis, išsakytą nuomonę: „advokatu esu visiškai nepatenkintas, jo darbą vertinu nuliui!“, „telefonu nesugebėjo išaiškinti, kodėl man reikėjo mokėti 50 proc., kalbėjo nemandagiai, pokalbis nedavė jokio rezultato, teko informacijos prašyti iš pažįstamų, draugų“, „laiku neparengė man reikalingų dokumentų teismui“, „advokatas priekaištavo, kad įstatymus pats turėčiau žinoti“. Akmenės rajono gyventojai taip pat skundėsi, kad „ilgai velkasi 5 bylos pas tą patį advokatą“, „labai užsitęsė byla, liepė laukti, siūlė ugdyti kantrybę, sakė paskambins, bet jau 3-4 mėnesiai praėjo po paskutinio pokalbio“, „advokatas labai užsiėmęs. Viskas stovi pradiniam taške“ (žr. 4 pav.).

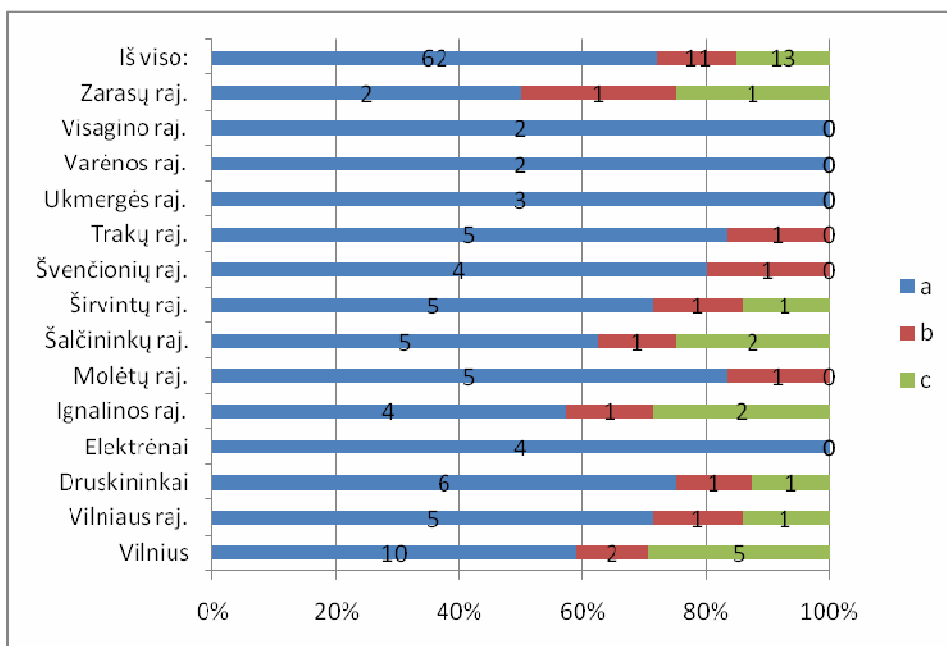
4 paveikslas. Ar tenkino nemokamo advokato konsultacija?

a – taip; b – ne; c – nežinau.

Tokią išgirstą nuomonę, ar advokatas tinkamai atstovavo teisme, galėjo pareikšti tie žmonės, kurių bylos jau buvo nagrinėtos teisme. Kadangi mažesniajai daliai (beveik 40 proc.) teismo nebuvo arba dar tik bus, tai nuomonę išsakė per 60 proc. apklaustųjų. Beveik 73 proc. įsitikinę, kad advokatas tinkamai atstovavo teisme, tinkamai gynė jį: „*byla tęsėsi ilgai, bet advokatas buvo profesionalus*“, „*advokatas - labai atsakingas žmogus*“, „*puikiai, išsprendė mano naudai*“. Tačiau situacija Širvintų ir Molėtų rajonuose verčia atidžiau aiškintis priežastis, kodėl gyventojai nepatenkinamai vertina (30 proc. visų Širvintų raj. respondentų ir 22 Molėtų raj. respondentų) teisinės pagalbos advokatų darbą teisme. Jie teigėdavo, kad „*mano byloje advokatas buvo nepaprastai nekompetentingas*“, „*pretenzijos tik dėl advokato darbo, reikėtų jų darbo valstybinės kontrolės!*“, „*pretenzijos tik dėl advokato darbo*“, „*advokatas rašo raštus su gramatinėmis klaidomis, aplaidus darbe, nesusikalbėjo, pamiršo, kad reikia dalyvauti teismo posėdyje*“, „*nepadėjo išspręsti mano naudai ir net nesistengė*“ (žr. 5 pav.).

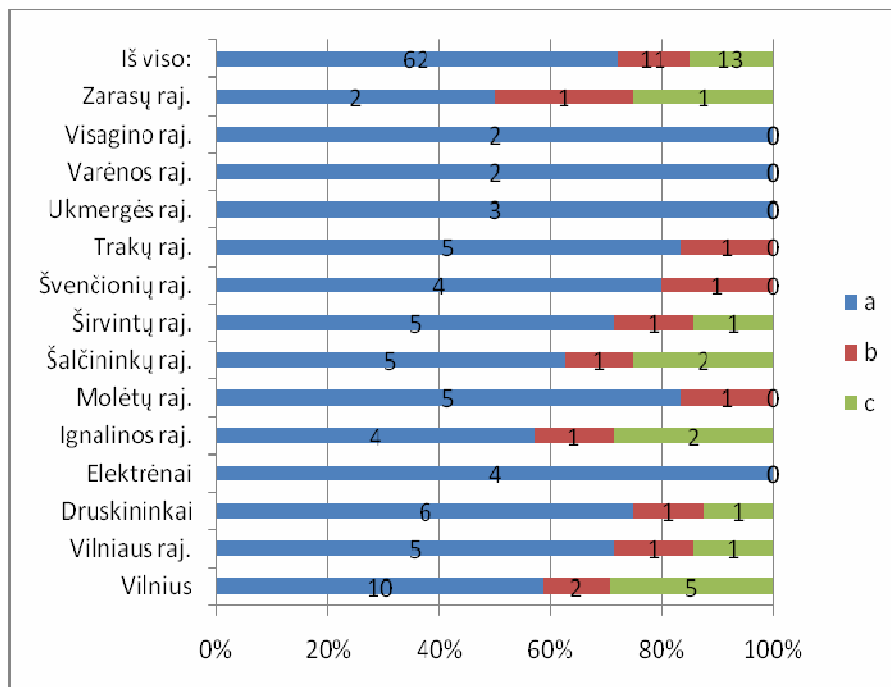
5 paveikslas. Ar nemokamas advokatas tinkamai Jus atstovavo teisme?

a – taip; b – ne; c – nebuvo teismo; d – nežinau.

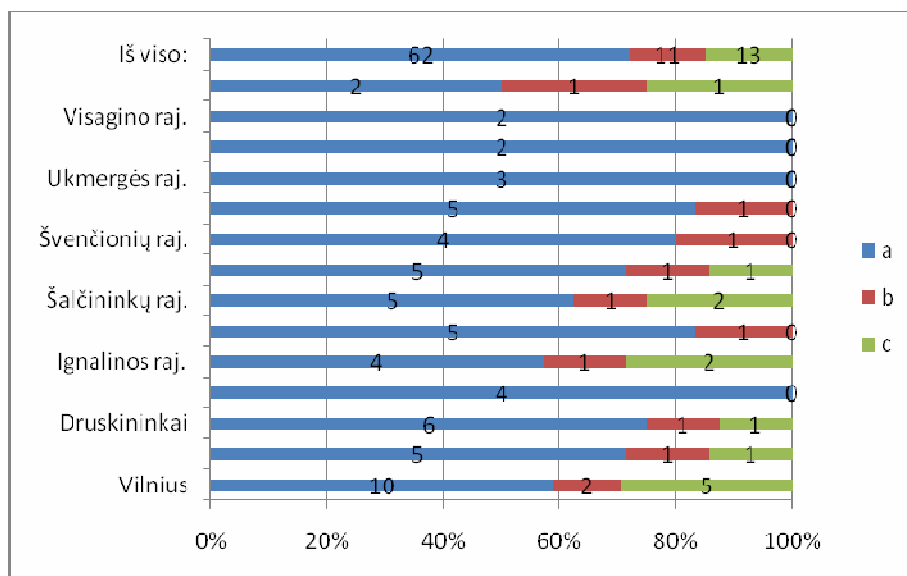
Tyrimas atskleidė, kad daugiau nei pusė respondentų (50 proc.) teigė, kad advokatas net nepasiūlė teisinio ginčo išspręsti taikiai (nesikreipiant į teismą). Dauguma advokatų vis tik ginčą nusprendžia spręsti teismo keliu: „advokatas išnagrinėjo, ar yra pagrindo kreiptis į teismą, ir nusprendė kreiptis“, „nepavyktų taikiai susitarti su antrąja puse, neverta bandyti“. Apie 46 proc. apklaustųjų, daugiausia iš Ukmergės, Zarasų ir Elektrėnų rajonų, teigė, kad ginčą išsprendė taikiai, bendru susitarimu, ir teismo neprireikė (žr. 6 pav).

6 paveikslas. Ar advokatas pateikė pasiūlymą kaip teisinį ginčą išspręsti taikiai (nesikreipiant į teismą)? a – taip; b – ne; c – nežinau.

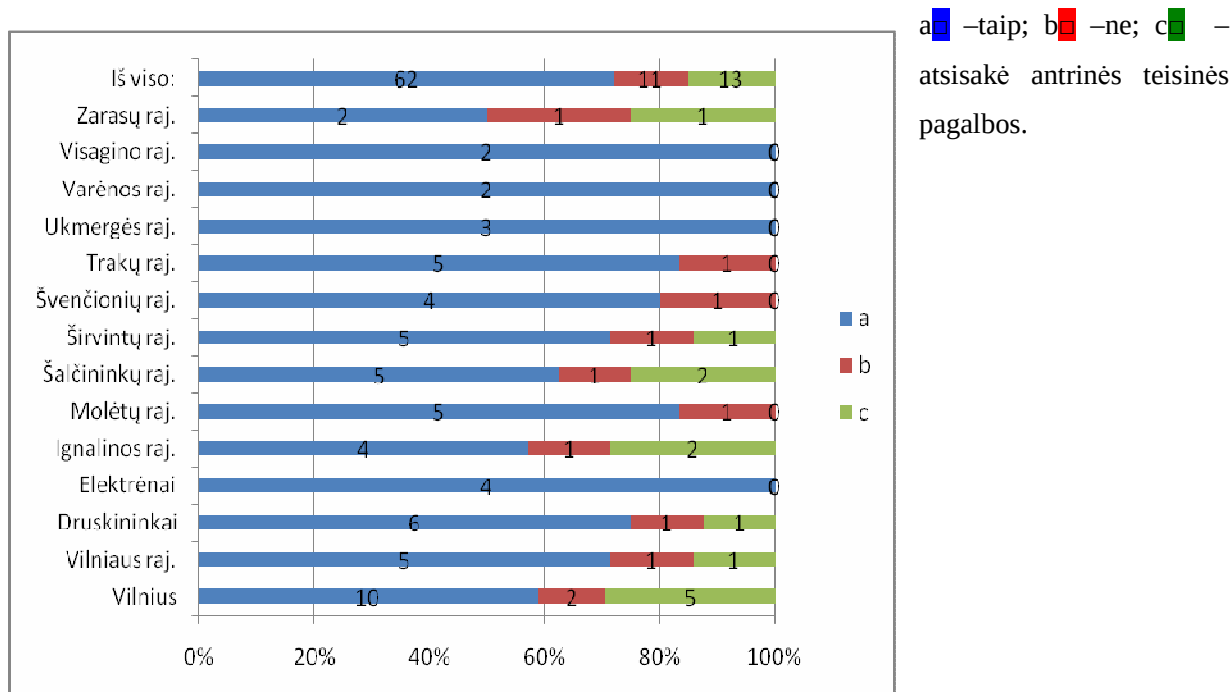
Advokato veiksmus skundė tik 2,5 proc. apklaustųjų. Tokių atvejų buvo Šalčininkų ir Ignalinos rajone (žr. 7 pav.).

7 paveikslas. Ar Jūs skundėte advokato veiksmus? (a – taip; b – ne; c – nežinau.)

5 proc. visų apklaustųjų pageidavo kito advokato. Prašymai keisti advokatą buvo pateikti Ignalinos ir Vilniaus rajonuose. (žr. 8 pav.). Ignalinos raj. gyventojai negailėjo kritikos dėl advokatų arogantiškumo: „nelaiko tavęs žmogumi“, „tu esi prisidirbęs, todėl nė vienas save gerbiantis advokatas tau neatstovaus“.

8 paveikslas. Ar teikėte prašymą pakeisti antrinės teisinės pagalbos advokatą?

Į klausimą, ar mokėjo advokatui papildomai, gyventojai teigė nemokėję ir neketiną to daryti, nes neturi pinigų, negauna pajamų, nemato reikalo taip elgtis ir neturi tam paskatų. Tačiau pasitaikė atvejų, kai patys gyventojai pasiūlė advokatui papildomai sumokėti, pasitaikė: „galvojau, kad reikia papildomai sumokėti, bet atsisakė“. Vienas atvirai įvardijo sumą 50 litų ir priežastį, kad vis nerasdavo laiko, todėl davė pinigų. Respondentas įtikinamai pasakojo, kad tai padėjo. Dar vienas pareiškė, kad advokatas neprašė, bet sakė „kiek negaila“, todėl kelis šimtus sumokėjo, davė kiek turėjo pinigų.

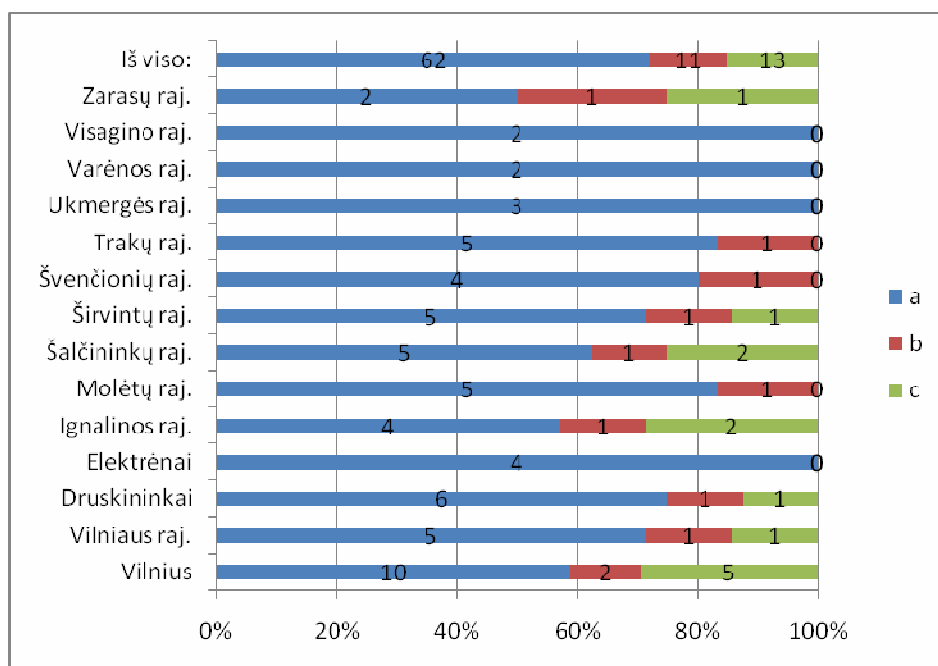
Savivaldybės, kitų institucijų darbuotojų darbo vertinimas. Savivaldybės juridinio skyriaus darbuotojai, suteikia gyventojams pirminę teisinę pagalbą, kartu informuoja juos ir apie antrinę teisinę pagalbą. Prireikus padeda užpildyti prašymą valstybės apmokamam advokatui gauti. Kaip rodo apklausos rezultatai, daugiau kaip 79 proc. visų apklaustųjų teigė, kad jiems

padėjo prašymą užpildyti savivaldybės pirminės teisinės pagalbos darbuotojas. Gauti duomenys pagal rajonus šiek tiek skiriasi. Išsiskiria Šalčininkų raj, kuriame beveik visi respondentai prašymą pildė Vilniaus garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboje (žr. 9 pav.).

Savivaldybės darbuotojų darbą respondentai vertina gerai, yra dėkingi už informaciją ir pagalbą. Tačiau gavau atsiliepimų, kad Druskininkų rajono savivaldybės darbuotojas buvo nemandagus. Zarasų raj. gyventojas pareiškė pretenzijas, kad savivaldybės darbuotojas neteisingai surašė prašymą, kuris vėliau buvo atmestas, teko be reikalo tvarkyti daug dokumentų. Žmonės pageidautų, kad „savivaldybių darbuotojai būtų aukštesnės kvalifikacijos, nesugebėjo išaiškinti, kaip spręsti problemą“.

Iš kitų institucijų, padėjusių sužinoti, kur kreiptis bei kokius dokumentus surinkti, buvo paminėta Vaiko teisių apsaugos tarnyba „darbuotojos daug padėjo!“.

9 pav. Kas Jums padėjo parengti dokumentus antrinės teisinės pagalbos advokato pagalbai gauti?

a – savivaldybės juristas; b – Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos darbuotojai; c – kita.

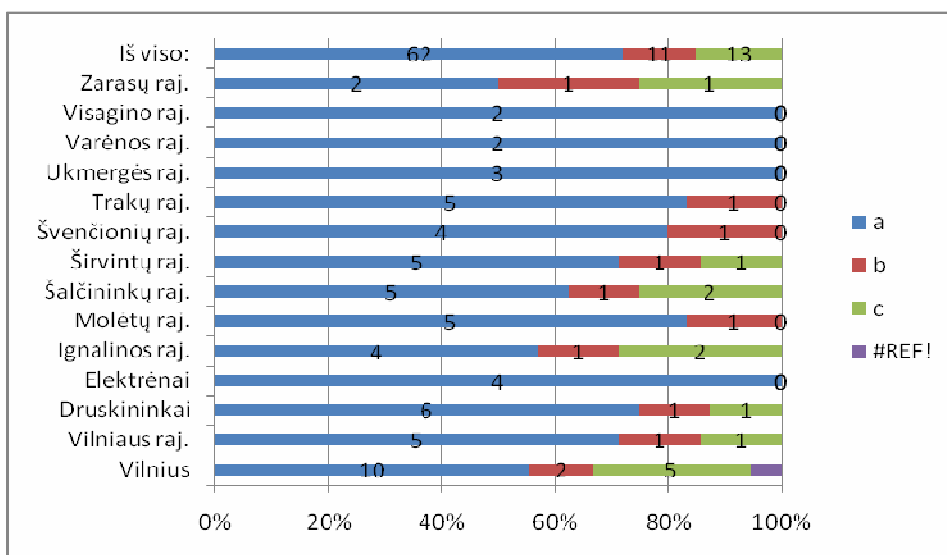
Vilniaus Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos paslaugų vertinimas.

Apie Vilniaus Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos teikiamas paslaugas – antrinę teisinę pagalbą – 85 proc. gyventojų ir šioje apklausoje atsiliepia labai palankiai. Apie 11

proc. buvo nepatenkinti tarnybos darbu. 3 proc. apklaustųjų negalėjo įvertinti tarnybos darbuotojų darbo, kadangi, nors paslauga naudojosi, neteko bendrauti tiesiogiai, (žr. 10 pav.).

Šį atsakymą vertinčiau netiesiogiai: žmonės, kurie tiesiogiai nebendravo su tarnyba, o tik nusiuntė prašymą ir gavo laišką su raštišku sprendimu, paprasčiausiai nevertino tarnybos darbo, tam net neturėjo galimybės. O tai reiškia, kad tarnyba darbą atliko labai gerai, nekilo jokių problemų. Pažymėtina, kad tarnyba to ir siekė – kad žmonėms nereikėtų važiuoti į Vilnių, kad jų dokumentai būtų sutvarkyti rajono savivaldybėje.

10 pav. Ar Jūs patenkintas Vilniaus Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos aptarnavimu? (a■ – taip; b■ – ne; c■ – neteko bendrauti; d■ – atsisakė 2 teisinės pagalbos).

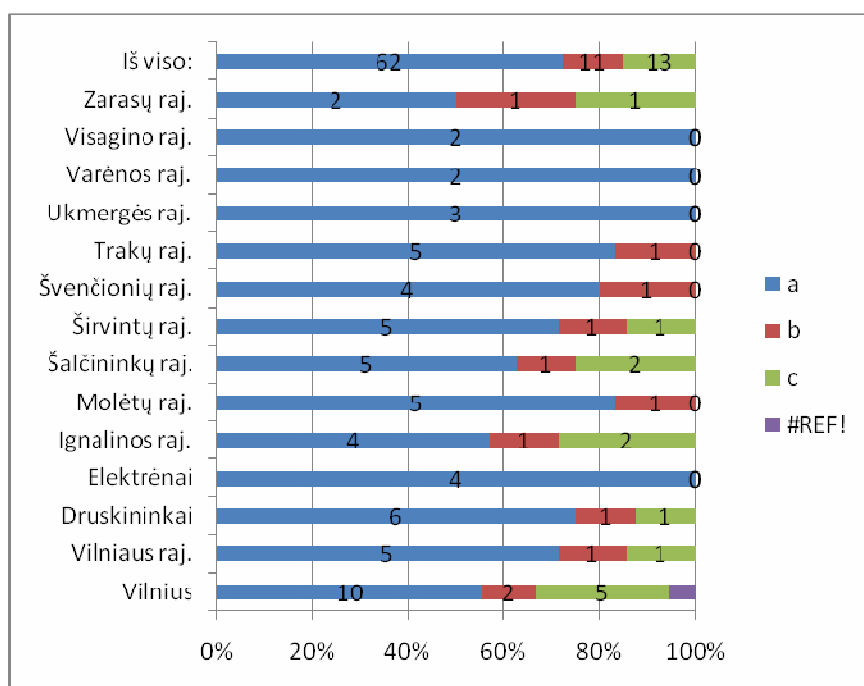

Neabejotina, kad mažas pajamas gaunantiems žmonėms išspręsti teisinius ginčus būtų neįmanoma, nes privataus advokato paslaugos brangiai kainuotų, „be šios teikiamos pagalbos nebūtų pavykę išspręsti problemos“. Valstybės garantuojama „pirminė ir antrinė teisinė pagalba labai reikalinga“, „labai reikalinga pagalba neturintiems pinigų“, „darbų nėra, invalidumo gaunu mažai, tai tokia pagalba - didelė paspirtis“, „žmonės nesugeba patys apginti savo teisių ir, jeigu nebūtų tokios pagalbos, tai būtų visai liūdna Lietuvoje“, „labai reikalinga, pagelbėjo“. Dažnas dėkojo: „ačiū, kad yra tokia pagalba“, „viskas gerai, ačiū“, „labai greitai reaguoja ir dirba. Puiki tarnyba! Turbūt Lietuvoje daugiau tokių nėra!“, „labai dėkingas advokatui ir

tarnybai už tokią pagalbą“. Zarasų raj. gyventojų atsiliepimas: *Kreipkitės drąsiai – labai puikiai ir geranoriškai dirba ir savivaldybėje, ir advokatai, ir tarnyboje. Galvojau, kad bus daugiau biurokratizmo, bet buvau labai maloniai nustebinta. Antrinės teisinės pagalbos reikalingumo neneigė net ir tie, kuriems nesisekė bendrauti su advokatu.*

Beveik 83 proc. apklaustųjų suteikta antrinė teisinė pagalba padėjo išspręsti jų problemą. 6 proc. to dar negalėjo patvirtinti, nes jų bylos, prasidėjusios 2010 m., dar tęsiasi. 9 proc. apklaustųjų buvo nusivylę, kad suteikta teisinė pagalba jiems nepadėjo (žr. 11 pav.).

11 paveikslas. Ar suteikta antrinė teisinė pagalba Jums padėjo išspręsti problemą?

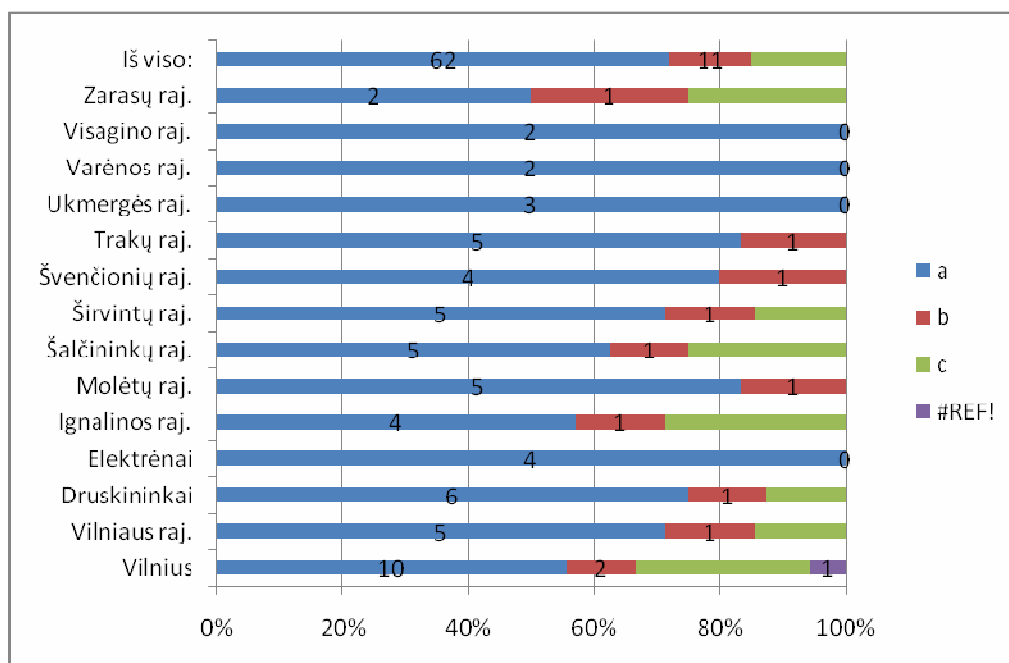
a ■ – taip; b ■ – ne; c ■ – kol kas ne, nesibaigė byla; d ■ – atsisakė antrinės teisinės pagalbos.

Buvo išklaudyta nuomonė ir tų asmenų, kurių prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą buvo atmesti: „kas iš to, kad turiu namą, sodybą, ir kito sutaupyto turto, bet pinigų neturiu, gyvenu tik iš invalidumo pensijos“, „reikėtų kitaip vertinti turtą, nes dėl to, kad turi namą, mašiną negauni pagalbos“. Buvo ir labai nusivylusiųjų, kurie teisybės nerado. Gyventojas liko nepatenkintas advokato darbu ir teismo sprendimu. „Darbuotojai, su kuriais bendravau, nieko neapmokėjo, tik kelionės išlaidų į Vilnių turėjau. Zarasų raj. gyventojams „problema tolimame

kelyje, jei nemokama, tai turėtų būti čia vietoje, man sunku dažnai prireikus važinėti, neturiu tam lėšų“.

2011 metų atliktos apklausos rezultatai parodė, kad žmonėms vis dėlto sunku ir sudėtinga rinkti dokumentus teismui. Daugelis pageidavo supaprastinti dokumentų rengimo tvarką. Buvo ir konkrečių pasiūlymų: „galimybė pačiam žmogui užpildyti reikiamas formas ir išsiųsti jas internetu, o dėl kitų pažymų – pačios įstaigos galėtų tarpusavyje keistis duomenimis, suteikti prieigą prie duomenų bazių“.

12 paveikslas. Kiek kartų Jūs kreipėtės dėl antrinės teisinės pagalbos?

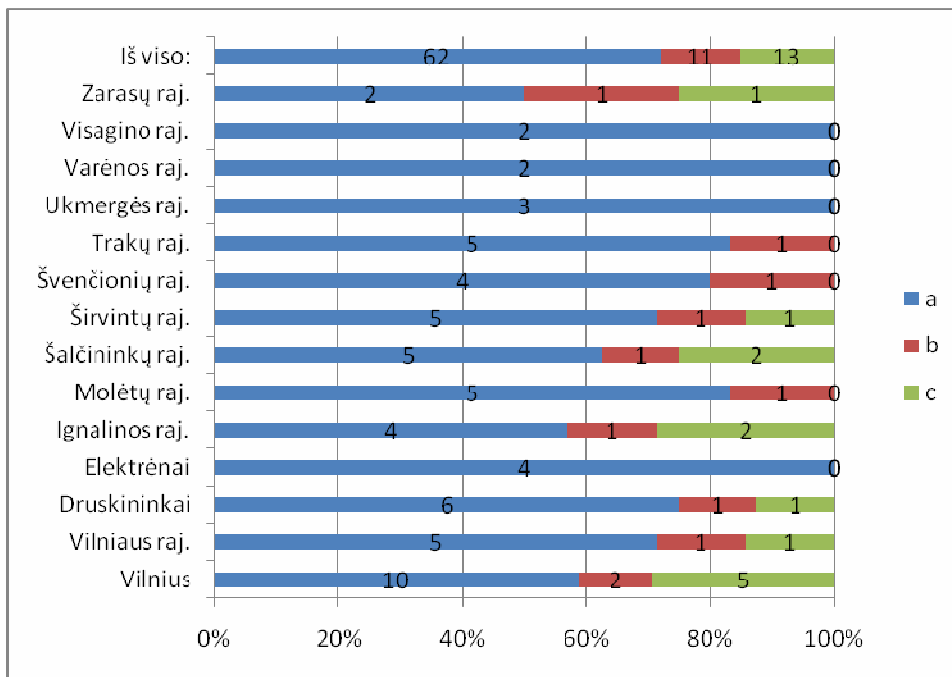
a ■ – 1 kartą; b ■ – 2 kartus; c ■ – 3 kartus; d ■ – daugiau nei 5 kartus.

Buvo ir nesutarimų tarp tarnybos ir klientų: „reikėjo mokėti už suteiktas paslaugas, nors iš pradžių niekas neįspėjo, kad reikės mokėti“, „tarnyba privalėjo atidžiau žiūrėti, kokį advokatą skiria“ (advokatas neturėjo licencijos dirbti baudžiamosiose bylose, kitas advokatas atsisakė teikti paslaugą, kadangi dirba tik su baudžiamosiomis bylomis). Apklaustieji siūlo: „sprendžiant šeimos problemas teismo keliu, trūksta psichologo konsultacijų bei kitokių teisinių konsultacijų, pvz., ar galėtų prisiteisti kompensaciją moralinei žalai atlyginti ir pan.“.

Visuomenėje vyraujančią nuomonę, kad antrine teisine pagalba naudojasi ne tie, kam jos reikia, galėtų paneigti ir šie gauti duomenys, kiek kartų kreipėsi dėl antrinės teisinės pagalbos. Pirmą kartą

kreipėsi per 93 procentų apklaustųjų, 2 kartus – 3 proc., 3 kartus – 0 atvejų ir 4 atvejai - daugiau kaip 5 kartus (žr. 12 pav.).

13 paveikslas. Ar prireikus kreiptųsi dar kartą, rekomenduotų kitiems?

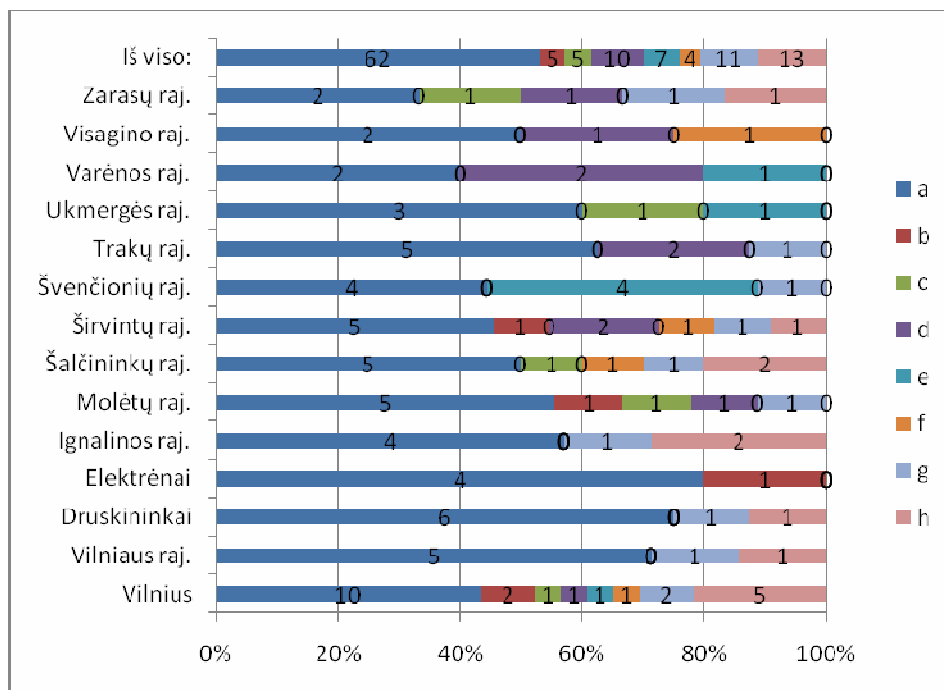
a – taip; b – ne; c – su sąlyga.

95 proc. respondentų, pasinaudojusių galimybe nemokamai gauti advokato paslaugas, neabejodami pareiškė nuomonę, kad drąsiai naudotųsi antrine teisine pagalba dar kartą, rekomenduotų ją savo pažįstamiems ir artimiesiems, šeimos nariams. 2 procentai naudotųsi šia paslauga, bet su sąlyga: „pageidauju kuo mažiau su teismais reikalų turėti. Be advokato šiais laikais nieko nepadarysi pats“ „Kitą kartą pats norėčiau pasirinkti advokatą“, „kreiptųsi dar kartą su sąlyga, kad pats galėtų pasirinkti advokatą“, „kitą kartą kreiptųsi, jeigu „turtas atitiktų“ nustatytas įstatymo sąlygas ir nereiktų primokėti“ (žr. 13 pav.).

Informaciją apie valstybės garantuojamą antrinę teisinę pagalbą respondentai gauna iš įvairių šaltinių: informacija suteikiama savivaldybės juridiniuose skyriuose, socialinės rūpybos skyriuose, seniūnijose; policijos komisariatuose, kitose valstybinėse įstaigose (mokesčių inspekcijoje, darbo biržoje, teismuose, advokatų kontorose, žemėtvarkos, vaiko teisių apsaugos

tarnybose); žiniasklaidoje (laikraščiuose, televizijoje, radijuje); internete, informacija taip pat gaunama iš pažįstamų, dalinamos reklaminės medžiagos.

14 paveikslas. Kur Jūs sužinojo apie galimybę nemokamai pasinaudoti advokato pagalba?

- a. Savivaldybės juridiniame skyriuje;
- b. Savivaldybės socialinės rūpybos skyriuje;
- c. Seniūnijoje;
- d. Policijos komisariate;
- e. Kitose įstaigose: mokesčių inspekcijoje, teisme, žemėtvarkos, vaiko teisių apsaugos tarnybose, advokatų kontoroje;
- f. Perskaitėte informacinėje medžiagoje: lankstinukuose, plakatuose;
- g. Žiniasklaidoje: laikraščiuose, televizijoje, radijuje;
- h. Iš pažįstamų, giminių;
- i. Internetė.

Dažniausiai informacija gaunama savivaldybių juridiniuose skyriuose (53 proc.), į kuriuos respondentai kreipiasi dėl pirminės teisinės pagalbos, iš pažįstamų žmonių (11 proc.) bei iš žiniasklaidos 9 proc. Analizuojant konkrečius rajonus, šaltiniai pasiskirsto skirtingai: Švenčionių, Druskininkų, Vilniaus, Trakų raj. gyventojai apie antrinę teisinę pagalbą daugiausiai sužinojo savivaldybės juridiniame skyriuje bei kitose biudžetinėse įstaigose; Vilniaus, Ignalinos,

Šalčininkų, Zarasų raj. - savivaldybėje ir iš pažįstamų; Švenčionių r. - kitose biudžetinėse įstaigose; Elektrėnų, Širvintų, Vilniaus r. – savivaldybėje; beveik visuose rajonuose, išskyrus Zarasų ir Visagino, atsirado respondentų kurie informaciją, kuria pasinaudojo, sužinojo žiniasklaidoje bei iš pažįstamų. Visagino, Širvintų, Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose gyvenantys žmonės apie antrinę teisinę pagalbą sužino pamatę plakatą ar lankstinukus seniūnijoje (žr. 14 pav.).

Nepriklausomai nuo plataus šaltinių egzistavimo Zarasų rajono respondentai tikino, kad dar „*trūksta informacijos apie antrinę teisinę pagalbą savivaldybės socialinės rūpybos skyriuje, darbo biržoje, rūpybos organizacijose*“. Informacijos pasigedo ir Druskininko raj. gyventojai - „*viskas puiku, tik pageidauju dar daugiau informacijos*“, Ignalinos raj. gyventojai prašė: „*reikia daugiau informacijos apie teisinės pagalbos galimybes*“, „*labai reikalinga teisinė pagalba, tik mažai žino*“, „*daugiau informuoti žmones apie egzistuojančią teisinės pagalbos galimybes*“, Ukmergės raj. gyventojai prašo: „*daugiau informuoti gyventojus*“, „*kad žmonės daugiau būtų informuoti, norėtume daugiau informacijos gauti vietiniuose laikraščiuose*“.

EMPIRINIO TYRIMO IŠVADOS

1. Apklausos rezultatai rodo, kad beveik 79 proc. respondentų gerai įvertino advokatų darbą: advokatai su jais susitiko ar paskambino per savaitę, skyrė pakankamai laiko išklaudyti ir įsigilinti į jų problemą, padėjo išspręsti bylą jo naudai, padarė gerą, protingo, išsilavinusio žmogaus įspūdį. Kas antras įsitikinęs, kad advokatas tinkamai atstovavo teisme, jį gynė, puikiai atliko darbą.
2. Apie 13 proc. apklaustųjų advokato kvalifikacija netenkina, trūko teisinės kompetencijos, buvo aplaidūs, laiku neparengė reikalingų dokumentų, buvo išsiblaškęs, užsiėmęs, neįsigilino į bylą, neskyrė pakankamai laiko klientui.
3. Net pusė respondentų (50 proc.) teigė, kad advokatas siūlė teisinį ginčą išspręsti taikiai (nesikreipiant į teismą).
4. Advokato veiksmus skundė tik 2,5 proc. apklaustųjų. Tokie atvejai buvo Mažeikių ir Šiaulių rajone.
5. 5 proc. visų apklaustųjų pageidavo kito advokato. Bent po vieną ar du prašymus buvo kiekviename rajone, išskyrus Kelmės ir Joniškio raj.
6. Mažėja klientų iniciatyva papildomai mokėti advokatui už suteiktas paslaugas, tačiau keletas atvejų buvo. Gyventojai teigė nemokėję ir neketiną tai daryti, nes neturi pinigų, negauna pajamų.
7. Advokatai (išskyrus kelis atvejus) yra sąžiningi ir atsisako klientų siūlomo papildomo užmokesčio.
8. Daugiau kaip 82 proc. visų apklaustųjų teigė, kad jiems padėjo prašymą užpildyti savivaldybės juristas. Savivaldybės darbuotojų darbą respondentai vertina gerai, yra dėkingi už informaciją ir pagalbą.
9. Apie Vilniaus Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos teikiamas paslaugas 75 proc. apklaustų gyventojų atsiliepia labai palankiai. Vertina operatyvų darbą, gerai veikiančią dokumentų surinkimo ir išsiuntimo sistemą bei darbuotojų paslaugumą.

10. Beveik 82 proc. apklaustųjų suteikta antrinė teisinė pagalba padėjo išspręsti jų problemą. Kitiems bylų procesas dar nebuvo pasibaigęs.
11. Gyventojai nepiktnaudžiauja antrine teisine pagalba. Pirmą kartą dėl valstybės apmokamo advokato paslaugų kreipėsi per 79 procentai apklaustųjų, 2 kartus – 19 proc.
12. Net 95 proc. respondentų, pasinaudojusių galimybe nemokamai gauti advokato paslaugas, drąsiai naudotųsi antrine teisine pagalba dar kartą, rekomenduotų ją savo pažįstamiems ir artimiesiems.
13. Dažniausiai informacija apie antrinę teisinę pagalbą gaunama savivaldybių juridiniuose skyriuose.
14. Nors šaltinių, kur žmonės gali sužinoti apie antrinę teisinę pagalbą, yra pakankamai daug, ir įvairių, informacijos trūksta Zarasų, Druskininkų, Ignalinos ir Ukmergės rajonuose.

Apklausos duomenys patvirtino, kad žmonėms nemokama teisinė pagalba yra neabejotinai reikalinga ir naudinga. Prireikus dar kartą šia pagalba pasinaudotų beveik visi asmenys, kuriems spręsti jų problemas padėjo valstybės nemokamai paskirtas advokatas. Taip pat didžioji paslaugomis pasinaudojusių žmonių liko patenkinti valstybės teikiamų advokatų darbu.

DARBO IŠVADOS

1. Teisinė valstybė – tai socialinė valstybė, kurios pareiga ne tik sukurti veiksmingą aparatą, kuris gintų žmogaus teises nuo neteisėtų valdžios veiksmų, bet ir padėtų tiems asmenims, kurie dėl objektyvių priežasčių nepajėgia garantuoti savo pagrindinių teisių. Valstybė, paklūstanti teisei, besirūpinanti žmogaus teisėmis, kurių turinį sudaro ne tik negatyvios, bet ir pozityvios teisės, taip pat garantuojanti žmogui teisių apsaugos realumą, vadinama socialine valstybe.
2. Atlikus pagrindiniuose literatūros šaltiniuose Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir jos teikimo analizę paaiškėjo, kad ši pagalba apibrėžiama kaip teisinė pagalba fiziniams asmenims, kurie dėl savo turinės padėties negali tinkamai ginti savo teisių ir įstatymų saugomų interesų. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme įtvirtinta valstybės garantuojamos teisinės pagalba, kuri apibrėžiama kaip pirminės ir antrinės teisinės pagalbos teikimo sistema.
3. Siekiant sudaryti realias ir efektyvias galimybes teisinės gynybos prieinamumui, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema yra grindžiama šiais principais: 1) veiksminga valstybės garantuojama teisinė pagalba turi būti suteikta nepasiturintiems valstybės nariams visais atvejais, kai ji jiems yra būtina; 2) teikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, ją gaunančiam asmeniui turi būti suteikta galimybė laisvai pasirinkti teisinę pagalbą teikiantį advokatą.
4. Pagrindinis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir jos teikimo teisinio reglamentavimo bruožas yra užtikrinti teisminės gynybos prieinamumą nepasiturintiems valstybės nariams, kad jie galėtų tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises ir įstatymų saugomus interesus baudžiamosiose, civilinėse ir administracinėse bylose. Nepasiturintys visuomenės asmenys turi teisę gauti išsamią pirminę teisinę pagalbą ir prireikus pasirinkti antrinės teisinės pagalbos advokato paslaugas, tuo tarpu valstybės garantuojama teisinė pagalba įpareigota užtikrinti kokybišką, efektyvų ir ekonomišką asmenų gynybą teismine tvarka.
5. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos pagrindinė ir svarbiausia misija yra užtikrinti valstybės paramos įgyvendinimą asmenims, dėl socialinės padėties neįgalintiems

realizuoti savo teisių į teisminę gynybą, kad kiekvienam būtų sudaryta galimybė lygiai ir vienodai siekti savo teisių ir įstatymų saugomų interesų apsaugos. Valstybės garantuojama teisinė pagalba - tai galimybė nepasiturintiems visuomenės nariams siekti teisingumo.

6. Tyrimas atskleidė, kad nepasiturintys visuomenės nariai, kuriems buvo suteikta valstybės garantuojama teisinė pagalba, nepasitiki antrinės teisinės pagalbos specialistų kompetencija. Šią situaciją nulėmė teisinės informacijos stoka ne tik tiems, kuriems antrinė teisinė pagalba teikiama, bet ir visai visuomenei, nes dažniausiai prasti atsiliepimai girdimi ne iš potencialių teisinės pagalbos klientų, bet iš tų, kurie nesinaudojo šiomis pasaugomis ir turi skurdžią informaciją apie teikiamą valstybės paramą. Siekiant didinti visuomenės pasitikėjimą teise, pavyzdžiui, Olandijoje leidžiamas informacinis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos informacinis leidinys, pasakojantis teisinės naujienas plačiai visuomenei.
7. Tyrimo metu paaiškėjo, kad dėl informacinės stokos nepakankamai materialinių išteklių turintys asmenys nepasitiki Valstybės teikiama antrine teisine pagalba, dėl to teigiu, kad mokslinio darbo metu iškelta hipotezė pasitvirtino.

REKOMENDACIJOS

1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba turėtų suteikti daugiau praktinės informacijos žmoniams, kurie kreipiasi dėl teisinės pagalbos apie jų teises ir galimybes pasirinkti advokatą ar jį keisti, pasitaikant atvejams jei paskirtasis advokatas blogai, netinkamai atlieka jam priskirtas pareigas, jei sunkiai sekasi bendrauti ar kylant kitokioms problemoms bendradarbiaujant. Siūlau įsteigti papildomą darbo etatą, kurio pagrindinis tikslas administruoti netinkamai atliekamą antrinės teisinės pagalbos advokatų darbą, kuruoti advokatų keitimą ir prižiūrėti kitas bendradarbiavime iškylančias problemas.
2. Daugiau dėmesio skirti teisinės pagalbos teikimui rajonuose, pasirūpinti, kad savivaldybėse, seniūnijose būtų pakankamai teikiama informacijos apie nemokamą antrinę teisinę pagalbą, pateikiant žmoniams lankstinukų, plakatų, skrajučių su naudinga ir išsamia informacija. Daugiau informacijos teikti vietiniuose rajonų laikraščiuose, ši

informacija neturėtų ribotis tik skelbimu ar valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos užsakytu straipsniu, kuriame būtų pateikti paaiškinimai apie nemokamą antrinę pagalbą. Informacija taptų efektinga, jei būtų aprašomi turėti pavyzdžiai, kaip žmonės, sėkmingai pasinaudoję valstybės teikiama pagalba, sėkmingai išsprendė savo problemas. Skatinti teisinę pagalbą teikiančių savivaldybių darbuotojus organizuoti susitikimus su vietos gyventojais.

3. Siūlau valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos darbą organizuoti „vieno langelio“ principu, jungiant tarnybos, savivaldybių darbuotojų ir antrinės teisinės pagalbos advokatų darbo vietas. Darbo organizavimas vieno langelio principu galėtų būti viena iš priemonių, padedančių priartinti teisinę pagalbą prie gyventojų, taip būtų užtikrinama teisinės pagalbos besikreipiančių žmonių aptarnavimo kokybė, sumažėtų biurokratinių kliūčių tvarkant teisinei pagalbai reikalingus dokumentus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33-104.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.
4. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. Valstybės žinios. 2005, Nr. X-78.
5. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 1, 2, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 26, 33 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir 22 straipsnio pripažinimo netekusio galios įstatymas. Valstybės žinios. 2008, Nr.50-1841.
6. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. Valstybės žinios. 2004, Nr. 50-1632.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. 1463 „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos tobulinimo metmenų patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 112-5017.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 26 d. nutarimas Nr. 468 „Dėl asmenų turto ir pajamų lygio antrinei teisinei pagalbai gauti nustatymo“. Valstybės žinios. 2005, Nr.54-1856; 2007, Nr. 22-836; 2008, Nr. 73-2833; 2009, Nr. 84-3515.
9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 6 d. įsakymas Nr. 344 „Dėl išlaidų, susijusių su civilinės bylos nagrinėjimu, dydžių ir jų išmokėjimo tvarkos patvirtinimo“. Valstybės žinios 2002, Nr. 117-5274.
10. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. balandžio 15 d. įstatymas Nr. 1R-114 „Dėl Advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, konkurso nuostatų patvirtinimo, advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, atrinkimo ir sutarčių su jais sudarymo“. Valstybės žinios. 2005, Nr. 51-1720; 54-1858; 2007, Nr. 16-606.
11. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. spalio 27 d. įstatymas Nr. 1R-345 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“. Valstybės žinios. 2005, Nr. 130-4681.
12. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2008 m. birželio 12 d. įsakymas Nr. 1R-241 „Dėl sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo byloje, kurios ginčo dalykas yra

- valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimas dėl antrinės teisinės pagalbos priėmimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2008, Nr. 68-2608.
13. Bendras kelių žinybų įsakymas Nr. 330/553/15 „Dėl advokato arba advokato padėjėjo paskyrimo teikti valstybinę teisinę pagalbą bylų procese tvarkos patvirtinimo“, 2002 m. lapkričio 28 d.//Valstybės žinios, 2003, Nr. 3–81.
 14. 2002 m. spalio 16 d. Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komiteto išvada Nr. 34 „Dėl teisininko privačios profesinės veiklos įstatymo projekto“. P. 9.
 15. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“//Valstybės žinios, 1998. Nr. 61–1736.
 16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje AB „Kasyba“ v. AB „Lietuvos taupomasis bankas“, Nr. 3K–7–861/2001, kategorija 84; 88; 90; 92; 95.1; 107.2.2. P. 3.

Tarptautiniai dokumentai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.
2. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

Teismų praktika

1. Case of Bellet v. France. No. 23805/94, Judgement of 4 December 1995, ECHR A333-B, para 31.
2. Case of Daud v. Portugal. No. 22600/93, Judgement of 21 April 1998, ECHR 1998-II, para 38.
3. Case of Czekalla v. Portugal. No. 38830/97, Judgement of 10 October 2002, ECHR 2002-VIII, para 60.
4. Case of Goddi v. Italy. No. 8966/80, Judgement of 9 April 1984, ECHR, para 31.

Specialioji literatūra

1. Birmontaitė T, Jarašiūnas E. Ir kt. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 244.

2. Beulke W. Strafprozessrecht. 4., neubearbeitete Auflage. – Heidelberg: Müllers Verl., 2000. P. 79-80.
3. Cappelletti, M.; Garth, B. Access to Justice: the Worldwide Movement to Make Rights Effectisupra note 14, P. 129.
4. Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
5. Simaitis R. Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese, Vilnius, Justitia, 2007, P. 123.
6. Smit, R. Teisinės pagalbos valdymas ir suteikimas: pamokos. Konferencijos „Teisinės pagalbos reforma Lietuvoje“, vykusios 2004 m. Balandžio 22 d. Vilniuje, medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2004.
7. Vaišvila A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės.// Jurisprudencija. 2001. T.19 (11). P.56.
8. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 88.
9. Vaišvila, A. Teisės teorija. Vilnius: Justicija, 2004, P. 383.
10. Дремина Н. А. Проблемы профессиональной защиты по делам о применении принудительных мер медицинского характера. Дисс. канд. юрид. наук. – Одесса, 1991. P. 133.

Internetiniai šaltiniai

1. Charter of fundamental Rights of European Union (2000/C364/01). Official Journal of European Communities [interaktyvus]. 2000-12-18 [žiūrėta 2011-10-03]. http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
2. Europos Bendrijų Tarybos 1977 m. kovo 22 d. direktyvos, skirtos padėti teisininkams veiksmingai naudoti laisve teikti paslaugas Nr. 77/249/EEB, 2 str., 4 str. Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. 2011-12-01 [žiūrėta 2011-10-28]. http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11167&p_query=&p_tr2=2
3. Europos Parlamento ir Tarybos 1998 m. vasario 16 d. direktyvos skirtos padėti teisininkams verstis nuolatine advokato praktika ne toje valstybėje narėje, kurioje buvo įgyta kvalifikacija Nr. 98/5/ EB, 1-4 str. Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus].

- 2004-12-30 [žiūrėta 2011-10-28]. http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_1?p_id=32582&p_query=&p_tr2=2.
4. Europos Sąjungos Tarybos direktyva 2003/08/EB 2003 m. sausio 27 d. Numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles. Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. 2004-12-30 [žiūrėta 2011-08-23].
<http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdocl?pid=-4316-7&pquery=&p-tr2=2>.
 5. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo projekto aiškinamasis raštas Nr. IXP-3457. Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. Vilnius, 2004-04-21 [žiūrėta 2011-12-12]. http://www3.lrs.-lt/pls/-inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=231310&p_query=&p_tr2=.
 6. Lietuvos advokatų tarybos 2002 m. gruodžio 18 d. sprendimas „Dėl asmenų, atsakingų už valstybinės teisinės pagalbos teikimo organizavimą ir koordinavimą už valstybinės teisinės pagalbos teikimo organizavimą ir koordinavimą, paskyrimo ir jų darbo organizavimo tvarkos patvirtinimo“. Lietuvos advokatūra [interaktyvus]. Teisės aktai, 2006 [žiūrėta 2011-11-01]. <http://www.advoco.lt/?item=latsprend>.
 7. Lietuvių kalbos žodynas (t. I-XX, 1941-2002): elektroninis variantas. Lietuvių kalbos institutas [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2011-10-02]. <http://www.lkz.lt/dzl.php>.
 8. Pagal Teisingumo ministerijos Teisinės pagalbos tinklalapyje pateiktą informaciją [ineraktyvus]. [Vilnius], [žiūrėta 2011 m. lapkričio 01 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.teisinepagalba.lt>.
 9. Resolution Res (93) 1E / 8 January 1993 of the Committee of Ministers to member states ‘On effective access to the law and to justice for the very poor’. Council of Europe [interaktyvus]. Adopted on 8 January 1981 [žiūrėta 2011-09-21].
[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=617333&Ste=CM&BackColorInet=9999CC&BackC
olorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=617333&Ste=CM&BackColorInet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75).

SANTRAUKA

Kiekvieno žmogaus teisių gynimas yra demokratinės visuomenės pagrindas. Europos žmogaus praktika dėl teisės į gynybą užtikrinimo pakankamai didelė. Akcentuojama, kad teisė į gynybą turi būti efektyvi, o ne formali. Lietuvos teisinė sistema parėmė pagrindines Europos Sąjungos šalių nuostatas. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnyje įtvirtinta, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo gali gintis pats arba per pasirinktą gynėją, o neturėdamas pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti, turi nemokamai gauti teisinę pagalbą pagal įstatymą, reglamentuojantį valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą. Įstatymą įgyvendina, reglamentuojantį valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą. Įstatymą įgyvendina Teisingumo ministerija, kuri ir organizuoja valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą.

Formaliai valstybėje parengta teisinė bazė, sukurta sistema, veikia tarnybos, vyksta gana plati informacijos sklaida žiniasklaidos priemonėse apie gyventojams teikiamas nemokamas antrinės teisinės pagalbos paslaugas, tačiau realiai šios sistemos efektyvumas nepakankamas, nes žmonėms trūksta arba žinojimo, arba pasitikėjimo, arba tiesiog tam tikro sąmoningo lygio, kuris padidintų kiekvieno žmogaus atsakomybę už savo gyvenimą ir atliktus veiksmus.

Lietuvoje veikia dvikopė teisinės pagalbos gyventojams sistema: valstybė gyventojams nemokamai teikia dviejų rūšių pagalbą: pirminę ir antrinę teisinę pagalbą.

Pirminė teisinė pagalba – tai teisinė informacija, teisinės konsultacijos ir teisinio pobūdžio dokumentų, skirtų valstybės ir savivaldybių institucijoms, išskyrus procesinius dokumentus, rengimas. Ši teisinė pagalba taip pat apima patarimus dėl ginčo išsprendimo ne teismo tvarka, veiksmus dėl taikaus ginčo išsprendimo bei taikos sutarties parengimą. Pirminę teisinę pagalbą turi teisę gauti visi Lietuvos Respublikos piliečiai. Pirminė teisinė pagalba teikiama vietos savivaldybėse.

Antrinė teisinė pagalba – tai dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose, įskaitant vykdymo procesą, atstovavimas išankstinio ginčo sprendimo ne teisme atveju, jeigu tokią tvarką nustato įstatymai ar teismo sprendimai. Be to, ši teisinė pagalba apima bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų ir su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio

nagrinėjimu susijusių išlaidų atlyginimą. Antrinę teisinę pagalbą turi teisę gauti asmenys, kai jų pajamų lygių teisinei pagalbai gauti pagal šį įstatymą. Yra numatyta ir išimčių, kai teisinė pagalba suteikiama neatsižvelgiant į turto ir pajamų dydį.

Teisinės pagalbos teikimą koordinuoja ir antrinę teisinę pagalbą gyventojams teikia Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos taryba. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos misija – užtikrinti valstybės paramos įgyvendinimą žmonėms, dėl socialinės padėties neįgalintiems realizuoti savo teisių į teisminę gynybą ir nusikaltimais padarytos žalos atlyginimą, kad kiekvienam būtų sudaryta galimybė lygiai ir vienodai siekti teisingumo.

SUMMARY

Defending the rights of every human being is a democratic society. European human rights law on the defense is high enough. It is emphasized that the right to a fair hearing must be effective, but not formal. Lithuanian legal system to support the major provisions of the European Union countries. Lithuanian Code of Criminal Procedure Article 44 stipulates that each criminal offense is suspected or accused person to defend himself in person or through legal assistance of, and without sufficient means to pay, to receive free legal assistance in accordance with the law governing the state-guaranteed legal aid. Comply with the law governing the state-guaranteed legal aid. Act is implemented by the Ministry of Justice, which organized by state-guaranteed legal aid.

State formally established the legal framework, a system running the services is quite broad dissemination of information to the media about the people offered free secondary legal aid services, but the reality of this system is insufficient, because people lack or knowledge or confidence, or just a certain level of conscious which would increase the responsibility of each person in your life and the choices made.

In Lithuania is two step legal assistance to the population system: state residents free of charge two types of support: primary and second legal aid.

Primary legal aid - the legal information, legal advice and legal documents to state and local authorities, with the exception of procedural documents. This legal assistance includes advice on the resolution of the dispute out of court, the action of a settlement agreement and the peace training. Primary legal assistance shall be entitled to all the citizens of Lithuania. Primary legal aid given to local municipalities.

Secondary legal assistance - a document preparation, defense and representation matters, including enforcement proceedings, representation of early settlement of the dispute out of court, if such a procedure established by law or court DECISION setting. In addition, the legal aid covers the costs in cases decided by the civil proceedings, the proceedings before the administrative proceedings and related costs to the criminal case against a civil action concerning

the proceeding expenses. Secondary legal assistance to persons entitled to the income levels of legal assistance under this Act. There are exceptions for which legal aid is granted without regard to wealth and income.

Coordinate the provision of legal aid and legal assistance to the secondary are provided by the State Guaranteed Legal Aid Board. State-guaranteed legal aid to the mission - to ensure public support for the implementation of the people on the social situation realize their rights to judicial protection and redress for crimes that each is able to equally and uniformly to justice.

PRIEDAI

ANTRINE TEISINĖ PAGALBA PASINAUDOJUSIŲ ASMENŲ APKLĀUSOS ANKETA

Valstybė tam tikrais įstatymų numatytais atvejais garantuoja ir nemokamai teikia teisinę pagalbą, kviečiu Jus sudalyvauti apklausoje, kurios tikslas yra išsiaiškinti apie šios pagalbos efektingumą. Jūsų atsakymai padės tobulinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemą.

Anketa yra anoniminė. Užtikriname pateiktos informacijos konfidencialumą. Atsakymai bus naudojami tik Mykolo Romerio magistrinio darbo rašymui.

Apklausa vykdoma telefonu, užduodant asmeniui šiuos klausimus:

**1. Kada Jūs naudojotės antrine teisine pagalba (nemokamo advokato teisine pagalba)?
Ar Jūsų byla užbaigta?**

.....

2. Kur Jūs sužinojote apie galimybę nemokamai pasinaudoti advokato pagalba?

- a. Savivaldybės Juridiniame skyriuje;
- b. Savivaldybės Socialinės rūpybos skyriuje;
- c. Seniūnijoje;
- d. Policijos komisariate;
- e. Kitose įstaigose: mokesčių inspekcijoje, teisme, žemėtvarkos, vaiko teisių apsaugos tarnybose, advokatų kontoroje;
- f. Perskaitėte informacinėje medžiagoje: lankstinukuose, plakatuose;
- g. Žiniasklaidoje: laikraščiuose, televizijoje, radijuje;
- h. Iš pažįstamų, giminų;
- i. Internetu.

3. Kokio advokato paslaugomis Jūs naudojotės?

.....

4. Kas Jums padėjo parengti dokumentus advokato pagalbai gauti?

- a. Savivaldybės juridiniame skyriuje;
- b. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboje;
- c. Kt.....

5. Kaip greitai antrinės teisinės pagalbos advokatas su Jumis susitiko?

.....

6. Ar Jus tenkino advokato, teikiančio antrinę teisinę pagalbą, kvalifikacija?
- Taip
 - Ne
7. Ar antrinės teisinės pagalbos advokatas skyrė pakankamai laiko Jus išklausydamas ir įsigilindamas į Jūsų problemą?
- Taip
 - Ne
8. Ar antrinės teisinės pagalbos advokatas tinkamai atstovavo teisme?
- Taip
 - Ne
9. Ar antrinės teisinės pagalbos advokatas Jums pateikė pasiūlymą, kaip teisinį ginčą išspręsti taikiai? (nesikreipiant į teismą)
- Taip
 - Ne
10. Ar Jūs skundėte antrinės teisinės pagalbos advokato veiksmus?
- Taip
 - Ne
11. Ar Jūs pateikėte prašymą pakeisti antrinės teisinės pagalbos advokatą?
- Taip
 - Ne
12. Ar Jūs mokėjote antrinės teisinės pagalbos advokatui papildomai?
- Taip
 - Ne
13. Ar papildomo užmokesčio prašė antrinės teisinės pagalbos advokatas? Kiek?
- Taip (Kiek?).....
 - Ne
14. Ar papildomai užmokėti siūlėte pats? Kiek?
- Taip (Kiek?).....
 - Ne
15. Kaip Jums sekėsi bendrauti su antrinės teisinės pagalbos advokatu, ar esate patenkintas jo darbu?
-

16. Ar esate patenkintas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos aptarnavimu?

a. Taip

b. Ne. (Dėl ko?)
.....

17. Ar suteikta antrinė teisinė pagalba Jums padėjo išspręsti problemą?

a. Taip

b. Ne (Kodėl?)

18. Kiek kartų kreipėtės dėl antrinės teisinės pagalbos?

.....

19. Ar prireikus vėl kreiptumėtės į valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą su prašymu suteikti antrinę teisinę pagalbą bei rekomenduotumėte ją kitiems?

a. Taip

b. Ne

20. Kokių turite pageidavimų, pretenzijų?

.....